Original scientific paper
UDK: 32-05 Plavšić B. (497.6) " 19 "
DOI: 10.51237/issn.2774-1180.2025.24.287

BILJANA PLAVŠIĆ: PROFESORICA, POLITIČARKA, RATNA ZLOČINKA I "POKAJNICA" – OD JUGOSLAVENSTVA DO SVETOSAVLJA

Edin Omerčić
Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju,
edin.omercic@iis.unsa.ba

Apstrakt: U ovom je radu autor – na osnovu dnevne štampe, arhivske građe Univerziteta u Sarajevu, materijala dostupnog na bazama podataka Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) – analizirao akademsku i političku karijeru Biljane Plavšić. Posebna pažnja posvećena je stenogramskim bilješkama sa sastanaka i sjednica političkih tijela na kojima je učestvovala Biljana Plavšić te će se na osnovu tog materijala u radu preispitati teza o metamorfozi njenih ideoloških percepcija – od ideologije jugoslavenstva, koju je zastupala do početka rata u Bosni i Hercegovini, do ideje svesrpskog ujedinjenja i *svetosavlja*, kada otvoreno postaje pronositelj *svetosavlja*, ideološkog konstrukta nastalog tokom 30-ih godina 20. stoljeća.

Ključne riječi: Biljana Plavšić, Bosna i Hercegovina, Prirodnomatematički fakultet, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, Srpska demokratska stranka (SDS), MKSJ, jugoslavenstvo, *svetosavlje*.

Abstract: In this paper, the author analyses the academic and political career of Biljana Plavšić based on the daily press, archival material of the University of Sarajevo, and material available on the databases of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Special attention is paid to shorthand notes from the meetings and sessions of the Bosnian-and-Herzegovinian and Serb national political bodies in which Biljana Plavšić participated. Based on this material, the thesis on the metamorphosis of her ideological perceptions will be re-examined in the paper – from the ideology of Yugoslavism that she advocated until the beginning of the war in Bosnia and Herzegovina, to the idea of all-Serbian unification and sanctity and Saint-Savaism, an ideological construct created during 1930s.

Keywords: Biljana Plavšić, Bosnia and Herzegovina, Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Presidency of Bosnia and Herzegovina, Serbian Democratic Party, ICTY, Yugoslavism, Saint-Savaism

Uvod

"Mi smo sad dovedeni u stanje koje je u biologiji poznato pod sporulacijom, [...] Mi sada dalje za neko vrijeme ne možemo da živimo kao biljka pšenica, nego kao sjeme pšenice. Kod te sjemenke sve su funkcije, one nisu uništene nego su svedene na jedan određeni minimum, ali ako ta sjemenka dođe u povoljne uslove, ako je u vlažnu zemlju bacite ona ponikne, ta sjemenka da može da nikne i da živi kao biljka, ona mora u sebi imati najkvalitetnije supstance. Ja mislim da tu kvalitetnu supstancu mi imamo i da je moramo dobro da čuvamo, jer ako ta sjemenka izađe, onda ta semenka nikada neće proklijati [...]".[1]

Biljana Plavšić rođena je 7. jula 1930. godine u Tuzli u uglednoj trgovačkoj porodici (otac Svetislav, majka Živana). Njezin otac, po zanimanju biolog, radio je u Odjeljenju za prirodne nauke Zemaljskog muzeja u Sarajevu, ali je tokom 1948. godine premješten u gimnaziju, da bi po penzionisanju umro (11. novembra 1949. godine). Navedeno je ostavilo duboki trag na dalji životni put Biljane Plavšić, koja je kasnije za njegovu smrt optuživala novu komunističku vlast.[2] Osnovnu i srednju školu Plavšić je završila u Sarajevu, a diplomirala je na zagrebačkom sveučilištu 1956. godine, kada dobija posao asistentice na Prirodno-matematičkom odsjeku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu (UNSA). Služila se njemačkim, engleskim i ruskim jezikom. Od 1963. do 1976. bila je udana za Žarka Banjca, pravnika po struci. Magistarsku radnju pod naslovom "Anatomske karakteristike biljaka inficiranih stolburom" branila je u junu 1964, a doktorat na temu

[1] Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (dalje: MKSJ), https://ucr.irmct.org/, "Zapisnik i magnetofonski snimak sa 56. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske", 17. 12. 1995, 56. (pristupljeno: 1. 8. 2023).

[2] Biljana Plavšić, *Svedočim I*, Banja Luka: Trioprint, 2005, 10.

"Uticaj virusa stolbura i virusa uvijenosti krompira na anatomsku strukturu njihovih domaćina" tri godine kasnije, u oktobru 1967. godine.

Tokom 1968. godine bila je gošća Instituta za virologiju u Pragu, dok je stipendiju *Fulbrightove fondacije* dobila 1971. godine, kada je devet mjeseci boravila u Sjedinjenim Američkim Državama na istraživanjima vezanim za patologiju i virologiju biljaka. Krajem 1970-ih boravila je jedno vrijeme i u Libiji. Tokom 1972. godine izabrana je za prodekanicu, a 1986. godine za dekanicu Prirodno-matematičkog fakulteta. Početkom devedesetih godina 20. stoljeća, osnivanjem novih političkih stranaka, prilazi Srpskoj demokratskoj stranci Bosne i Hercegovine (SDS) i postaje njen istaknuti član.

Fotografija 1. Biljana Plavšić 1960. godine. Izvor: Arhiva UNSA (dalje: A UNSA), Prirodno-matematički fakultet, Lični dosije Biljana Plavšić (dalje: Lični dosije BP), Personalni list.

Politički angažman Biljane Plavšić počinje "zamrzavanjem" radnog odnosa i obaveza na Univerzitetu, kojem se nikada nije vratila.[3] Nakon višestranačkih izbora u Bosni i Hercegovini 1990. godine postala je član Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, predsjednica Savjeta za zaštitu ustavnog poretka Predsjedništva Bosne i Hercegovine, potom član Savjeta za

[3] *The 1479 Days: The Siege of University of Sarajevo, A Docmentary Timeline of Events 1992–1995*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, 2010, 137.

nacionalnu bezbjednost u tzv. srpskoj republici Bosne i Hercegovine, član Predsjedništva tzv. Srpske republike te član proširenog ratnog predsjedništva tzv. Republike srpske. Politička karijera joj je okončana suđenjem na MKSJ zbog sudjelovanja u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je, između ostalog, predstavljao i "napad [na] i negaciju samog čovječanstva".[4]

Teorijski okvir

U historiografiji je raspravljano o pitanjima koja problematiziraju ulogu humanističke inteligencije, revizionističke historiografije i književnika, kao i o doprinosu koji je naučno-tehnička intelektualna elita imala u dezintegrativnim procesima i stvaranju ratne atmosfere u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. stoljeća.[5] Intelektualci su učestvovali u procesima homogenizacije nacija, a konstruiranjem viktimizacijskog narativa stvarali su socijalno okruženje u kojem je s lakoćom disperziran jezik mržnje i netrpeljivosti, emocija straha prema *Drugome* i od *Drugog*.

U ovom ću radu na temelju analize individualnog slučaja pokušati odgovoriti na pitanje vezano za prividno nagli identitetski i ideološki zaokret Biljane Plavšić – s ideologije bratstva-jedinstva na partikularnu srpsku nacionalističku ideologiju s kraja osamdesetih i početka devedesetih godina 20. stoljeća, pri ćemu ću se osloniti na sociološke teorije o intelektualcima. Siniša Malešević analizirao je ulogu i funkciju intelektualaca u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata s ciljem odgovora na pitanje o masovnom i

[4] MKSJ https://ucr.irmct.org/ IT-0039&40/1-S, Tužilac protiv Biljane Plavšić, "Presuda", 27. 2. 2003, 49. (pristupljeno: 2. 8. 2023)

[5] Audrey H. Budding, *Serb Intellectuals and the National Question 1961–1991*, (odbranjena doktorska disertacija), Cambridge: Harvard University, 1998; Jasna Dragović Soso, *'Spasioci nacije': intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Beograd: Fabrika knjiga, 2004; Andrew Baruch Wachtel, *Stvaranje nacije – razaranje nacije*, Sarajevo: Bošnjačka asocijacija 33, 2010; *Srpska strana rata, trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, ur. Nebojša Popov, Beograd: Samizdat FreeB92, 2002; Edin Omerčić, "Bosna i Hercegovina u demografskoj projekciji Srpske demokratske stranke: Od regionalizacije do dehumanizacije", u: *Prilozi*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2023, br. 52, 163–197.

iznenadnom zaokretu prema etnonacionalizmu dojučerašnjih marksističkih intelektualaca.[6]

Budući da nije pripadala humanističkoj inteligenciji, kao ni teoretičarima marksizma, slučaj Biljane Plavšić je izuzetan ne samo zbog toga što tokom svoje dugogodišnje akademske karijere (koju je posvetila problematici patologije biljaka) nije javno iznosila političke stavove, a djelovala je kao tradicionalni intelektualac unutar klase s kojom (nominalno) nije dijelila ideološko-politički svjetonazor, već i što je tokom svog političkog djelovanja pronašla način da stečena znanja koristi u svrhu realizacije nacionalističkog projekta. U ovom ću radu na njenom primjeru dodatno ispitati Maleševićevu argumentaciju u kojoj je upotrijebio i usporedio Gramšijevu teoriju o intelektuacima s Baumanovom.[7]

Gramši je intelektualce dijelio na *tradicionalne* (u koje svrstava pisce, profesore, umjetnike, svećenike, prosvjetne radnike) i na *organske*, koji su za razliku od tradicionalnih "pojedinci koje svaka nova klasa stvara i izgrađuje u toku svog razvoja, ti pojedinci su organski vezani uz određenu klasu, rođeni su i socijalizirani u toj klasi i kao takvi izražavaju njene interese. Oni se ne obraćaju cjelokupnoj javnosti poput tradicionalnih intelektalaca već komuniciraju samo sa vlastitom klasom. [...] Za razliku od tradicionalnih intelektualaca, koji imaju na raspolaganju ustanovljene forme, procedure i metodološki alat za aktivnost i mišljenje, organski intelektualci mogu da oslobode sebe i svoju klasu razvijajući kritičku svest o svojoj situaciji iznutra, iz sopstvenih postojećih formi mišljenja i delovanja."[8]

Prema Baumanu, intelektualci su osobe koje su posvećene univerzalnim temama, problemima koji su važni za čitavo čovječanstvo te ih on dijeli na *zakonodavce* – odnosno intelektualce prosvjetiteljske modernosti – i *tumače*, odnosno intelektualce postmoderne. Društveni položaj intelektualca

[6] Siniša Malešević, "Od organskih zakonodavaca do organicističkih tumača: intelektualci u Jugoslaviji i postjugoslovenskim državama", u: *Reč*, Beograd: Fabrika knjiga, 2003, br. 70.16/2003, 33–51.

[7] Antonio Gramsci (1891–1937), književnik, političar, filozof i lingvist. Zygmunt Bauman (1925–2017), sociolog i profesor.

[8] S. Malešević, "Od organskih zakonodavaca do organicističkih tumača", 35–36.

modernosti, pored monopola na znanje, podrazumijevao je i mogućnost ozakonjenja: "Glavna težnja je da se predvidi tok događaja kako bi se postigla kontrola nad njim. Uspešna kontrola podrazumeva posedovanje objektivnog, činjeničnog, proverljivog, standardizovanog znanja. Intelektualac tu ima ulogu da izriče autoritativne iskaze koji presuđuju u kontroverzama mnjenja i odabiraju ona mnjenja koja (...) postaju ispravna i obavezujuća." S druge strane, zadatak postmodernističkog intelektualca više nije da "ozakoni poredak, već da javnosti u određenoj tradiciji protumači događaje i aktivnosti."[9]

Nagle i brze promjene u djelovanju intelektualaca u socijalističkoj Jugoslaviji Malešević objašnjava njihovom nesposobnošću da prevaziđu kolektivitet i društveni tradicionalizam, vlastitu posvećenost i podređenost jednoj jedinoj tradiciji i jednoj jedinoj zajednici "živih kolektiviteta" izvan kojih nema morala i unutar kojih ne važe opća pravila i univerzalna etika.[10]

Profesorica – "[...] korektna, taktična i dobronamjerna."[11]

> *"Mom ocu je uspjelo da me još kao dijete zainteresira za prirodu i na jedan diskretan način, možda i kroz igru, zavolila sam prirodu. Možda je kasniji moj interes za biologiju bio posljedica takvog odgoja. U gimnaziji sabirala sam herbar i osobito se interesirala za botaniku."*[12]

Naučni put Biljane Plavšić predstavljao je jedan pravolinijski razvoj koji uključuje fakultetsko obrazovanje, postdiplomski i doktorski studij, postdoktorski studij te brojne studijske boravke u svjetskim naučnim centrima. Ključnu ulogu u njenom profesionalnom usmjeravanju imao je otac koji je od sredine tridesetih godina 20. stoljeća radio kao kustos "na Državnom muzeju u Sarajevu" a ona je, upisavši Prirodoslovno-matematički fakultet u

[9] S. Malešević, "Od organskih zakonodavaca do organicističkih tumača", 35–37.

[10] Isto, 45–49.

[11] A UNSA, Lični dosije BP, "Referat upravi Filozofskog fakulteta", 30. 6. 1959.

[12] Isto.

Zagrebu 1948. godine, kao studentica na biološkom odsjeku, imala priliku raditi i stjecati znanje u laboratoriju Botaničkog instituta. Tokom studija se, smrću oca, pogoršavaju njene materijalne prilike, oboljeva, i zbog liječenja pauzira studiranje na dvije godine. Budući da nikada nije bila član Saveza komunista iznosim pretpostavku, koju zbog nedostatka izvora nije moguće sa sigurnošću potvrditi, da joj je široka mreža poznanstava njenog oca omogućila zapošljavanje na mjestu laborantice Biološkog instituta Medicinskog fakulteta UNSA.[13] Od 15. marta do 31. augusta 1950. godine bila je službenica na Medicinskom fakultetu u svojstvu "stalnog honorarnog službenika sa punim radnim vremenom", pri čemu je obavljala poslove pomoćnog asistenta u praktikumu.[14] Fakultet je završila vrlo dobrim uspjehom u januaru 1956. godine, diplomiravši na temu "Virusni proteinski kristaloidi kakteja."[15] Na Filozofskom fakultetu potvrđen joj je izbor i postavljena je na mjesto asistentice na Katedri za biologiju 15. marta 1956. godine.[16] Potom je na sjednici Fakultetske uprave održanoj 26. juna 1959. godine, nakon provedene konkursne procedure, ponovno birana za asistenticu na predmetu "Botanika". Izdvajanjem Prirodno-matematičkog odsjeka s Filozofskog fakulteta[17] Biljana Plavšić prelazi na Odsjek za biologiju na novoosnovanom Prirodno-matematičkom fakultetu, gdje je od 31. oktobra 1963. godine radila kao predavačica na predmetu "Botanika – morfologija biljaka".[18] U zvanje docenta izabrana je na sjednici Vijeća nastavnika Prirodno-matematičkog fakulteta održanoj 14. decembra 1967. godine,[19] dok je za

[13] Jeremy Boissevain, *Friends of Friends, Networks, Manipulators and Coalitions*, New York: St. Martin's Press, 1974.

[14] A UNSA, Lični dosije BP, "Potvrda", Sekretarijat, Medicinski fakultet, 14. 9. 1959.

[15] Isto. Rad je u koautorstvu s Davorom Miličićem objavila u austrijskom časopisu *Protoplasma*, br. 46, 1956, 547–555.

[16] A UNSA, Lični dosije BP, "Riješenje", "Prijava na dužnost asistenta".

[17] Filozofski fakultet osnovan je 1950. godine, a do 3. 12. 1960. godine bio je podijeljen na dva odsjeka: Filozofski i Prirodno-matematički. Senija Milišić, *Institucionalizacija nauke u Bosni i Hercegovini: (1945–1958)*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2007, 96.

[18] A UNSA, Lični dosije BP, "Rješenje", 4. 11. 1963.

[19] A UNSA, Lični dosije BP, "Odluka", 3. 2. 1968.

vanrednog profesora izabrana na sjednici održanoj 7. aprila 1973. godine.[20] Prema Izvještaju Komisije za kadrovska pitanja, na sastanku održanom 1. juna 1979. godine razmatrana je društveno-politička aktivnost profesorice Plavšić te je zaključeno da "Po svojoj ukupnoj djelatnosti, odnosu prema radu, studentima, članovima radne organizacije i svom samoupravljačkom ponašanju drugarica prof. dr. Biljana Plavšić je moralno-politički podobna za poziv univerzitetskog nastavnika."[21] Na sjednici Vijeća odsjeka za biologiju održanoj 13. juna 1979. godine profesorica Plavšić unaprijeđena je u zvanje redovnog profesora.[22]

Tokom osamdesetih godina bila je intenzivno i vrlo uspješno angažirana u nastavno-naučnom i društvenom radu, izvodila je nastavu iz više disciplina na dodiplomskom i postdiplomskom studiju, objavila je veći broj naučnih radova, rukovodila nizom projekata i učestvovala na brojnim naučnim kongresima.[23] Do kraja osamdesetih godina 20. stoljeća afirmirala se kao jedna od vodećih naučnica na polju infekcije i patologije biljaka u svijetu.[24] Dobitnica je Nagrade za nauku "Veselin Masleša" te Plakete Univerziteta u Sarajevu. Za rad o mikoplazmatskoj infekciji biljaka i mogućnostima suzbijanja ove bolesti hemoterapeutskim metodama, koji je objavljen u jednoj monografiji,[25] dobila je nagradu Fonda Stake i Ljubiše Glišić, koja se dodjeljivala jugoslavenskim autorima iz oblasti fitofiziologije i fitocitologije. Izuzetan je bio njen doprinos u procesu osnivanja Društva za elektronsku mikroskopiju, koje je osnovano u decembru 1986. godine, kao i u organizaciji Kolokvijuma za elektronsku mikroskopiju u ANUBiH tokom oktobra 1987. godine. Sudjelovala je i u organizaciji Šestog jugoslavenskog simpozija za elektronsku mikroskopiju, koji je održan u junu 1989. godi-

[20] A UNSA, Lični dosije BP, "Rješenje", 18. 5. 1973.

[21] A UNSA, Lični dosije BP, "Komisija za kadrovska pitanja", 1. 6. 1979.

[22] A UNSA, Lični dosije BP, "Izvod iz zapisnika", Sarajevo, 19. 6. 1979.

[23] A UNSA, Lični dosije BP, "Ocjena rada prof. dr. Biljane Plavšić", Sarajevo, 30. 3. 1990.

[24] Isto.

[25] *Mycoplasma Diseases of Crops-Basic and Applied Aspects*, ur. Karl Maramorosch & S. P. Raychaudhuri, New York: Springer Verlag, 1988.

ne te općenito bila "i društveno veoma angažovana na PMF-u, a i šire."[26] Bila je član Predsjedništva Saveza udruženja univerzitetskih nastavnika i drugih naučnih radnika Bosne i Hercegovine, Predsjednik Sekcije za nauku SSRN BiH, Predsjednik Odbora za upravnu oblast nauke Komiteta za obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu, Predsjednik Saveza društava za elektronsku mikroskopiju Jugoslavije, član stručne komisije Odbora za nagradu AVNOJ-a te dekan Prirodno-matematičkog fakulteta.[27]

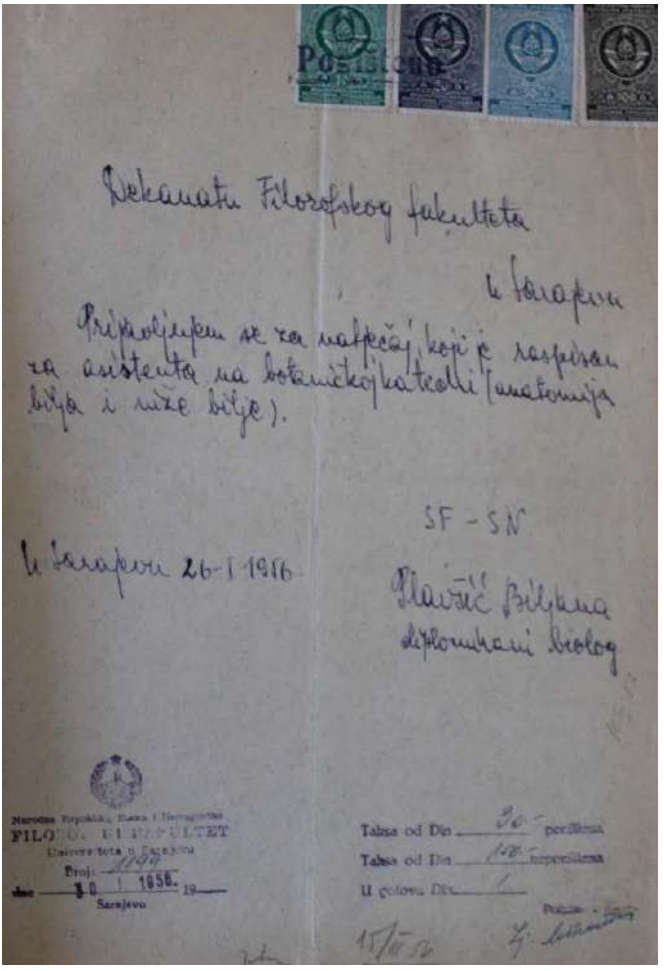
Dekanatu Filozofskog fakulteta

u Sarajevu

Prijavljujem se na natječaj koji je raspisan za asistenta na botaničkoj katedri (anatomija biljaka i niže biljke).

SF - SN

U Sarajevu 26-I 1956.

Plavšić Biljana
diplomirani biolog

Narodna Republika Bosna i Hercegovina
FILOZOFSKI FAKULTET
Univerziteta u Sarajevu
Broj: 1197
dne 30 I 1956. 19
Sarajevo

Taksa od Din 30- perzilena
Taksa od Din 150- biperzilena
U gotovu Din 1

[26] A UNSA, Lični dosije BP, "Ocjena rada prof. dr. Biljane Plavšić", Sarajevo, 30. 3. 1990.

[27] Isto.

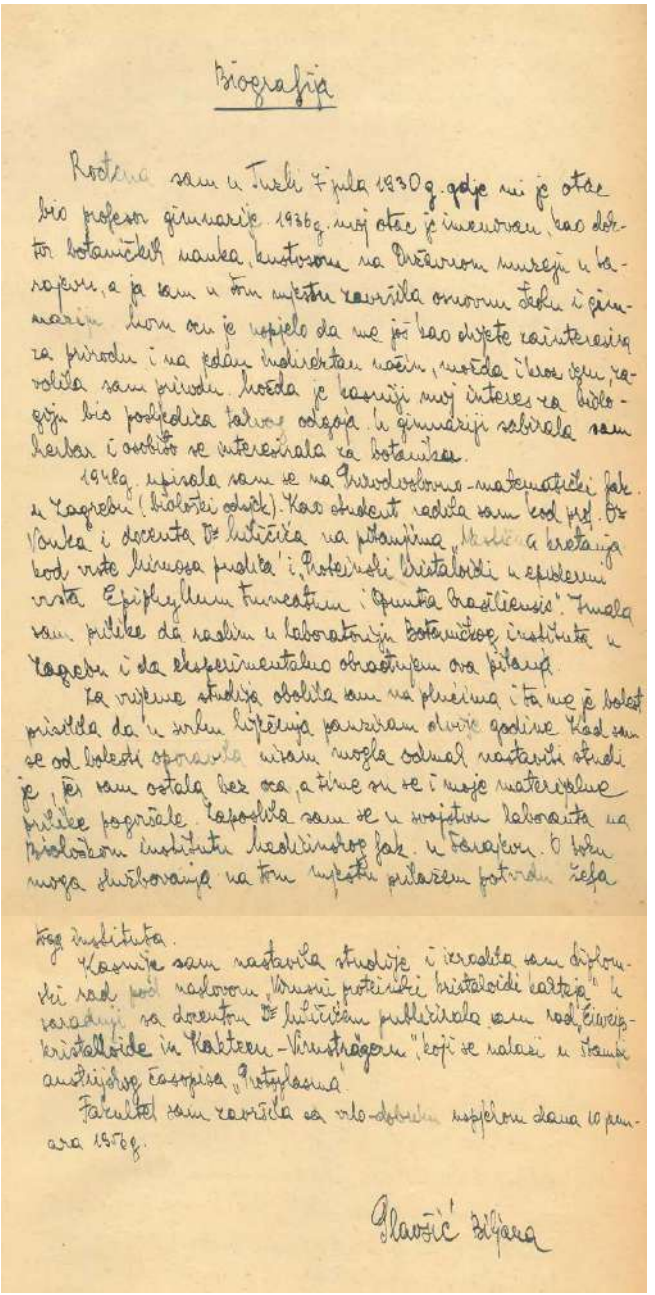

Biografija

Rođena sam u Tuzli 7 jula 1930 g. gdje mi je otac bio profesor gimnazije. 1936 g. moj otac je imenovan kao doktor botaničkih nauka, kustosom na Prirodnom muzeju u Sarajevu, a ja sam u tom mjestu završila osnovnu školu i gimnaziju. Kod oca je vjerovatno da me je kao dijete zainteresirao za prirodu i na jedan indirektan način, vjerovatno i kao igru razvila sam prirodu. Kasnije je zanimanje moj interes za biologiju bio poklonio takvo odlično. U gimnaziji sakupljala sam herbar i osobito se interesirala za botaniku.

1948 g. upisala sam se na Prirodno-matematički fak. u Zagrebu (biološki odsjek). Kao student radila sam kod prof. Horvata i docenta dr Ružičića na pitanjima [illegible] a kretanja kod više biljnih porodica i "Prokariotski kristaloidi u epidermi vrsta Epipactis latifolia" i "Quercus brachiensis". Imala sam prilike da radim u laboratoriju Botaničkog instituta u Zagrebu i da eksperimentalno obrađujem ova pitanja.

Za vrijeme studija oboljela sam na plućima, i ta me je bolest prisilila da u toku ljetnjeg raspusta druge godine kad sam se od bolesti oporavila nisam mogla odmah nastaviti studij, već sam ostala bez ova godine i moje materijalne prilike pogoršale. Zaposlila sam se u svojstvu laboranta na Biološkom institutu Medicinskog fak. u Sarajevu. U toku mojeg službovanja na tom mjestu pružen mi je

[illegible] kog instituta.

Kasnije sam nastavila studije i izradila sam diplomski rad pod nazivom "Neke novi proteinski kristaloidi kaktusa" i raspravu za docentom dr Ružičićem publicirala sam rad "Proteinski kristaloidi u Kaktusu - Virusträgern", koji se nalazi u štampi austrijskog časopisa "Protoplasma".

Fakultet sam završila sa vrlo dobrim uspjehom dana 10 januara 1956 g.

Plavšić Biljana

Fotografije 2–4. Prijava Biljane Plavšić na natječaj Filozofskog fakulteta u Sarajevu 1956. godine. Izvor: A UNSA, Lični dosije BP.

Političarka

"[...] ja sam se za ovo opredelila jer sam kao naučni radnik bila svesna opasne situacije u kojoj se nalazimo."[28]

Do osnivanja Srpske demokratske stranke u julu 1990. godine Plavšićeva se nije bavila politikom te nije ni sudjelovala u aktivnostima samog stranačkog osnivanja. Prema vlastitim riječima bila je pobožna, religijski aktivna, slavila je vjerske i nacionalne praznike, ali "politički nezainteresirana", apolitična i u SDS je pristupila iz "antikomunističkih pobuda". Ipak, bila je zainteresirana za "moral društva" u kojem je živjela, za odnose među narodima u Jugoslaviji kao "otadžbini", kao i za dešavanja među srpskim narodom "jer njegovu muku i tragediju iz nedavne prošlosti dobro pamtim i još me boli."[29]

Njena percepcija politike i društva bila je zaokupljena problematiziranjem srpskog nacionalnog pitanja i odnosima Srba s *Drugima* u Bosni i Hercegovini, što je bilo usko povezano s krizom jugoslovenskog društva i države od početka 1980-ih. Smatrala je da će "demokratija rešiti međunacionalne ali i druge probleme" u državi te da će biti moguće srušiti "režim" bez da se sruši država – Jugoslavija, no "stvarnost je bila sasvim drugačija." Iz njene perspektive Jugoslaviju su srušili "Drugi", nacionalno neosviješteni, oni koji su "krajem dvadesetog veka sanjali o svojim malim državicama, posebno oni koji su pripadali veštački stvorenim nacijama u toku zadnjih decenija dvadesetog veka."[30]

U *Memoarima,* nastalim nakon krvavih ratova i raspada Jugoslavije, Plavšić je bilo bitno naglasiti da je odgojena kao nacionalno (samo)svjesna, da je nacionalnu afirmaciju Muslimana doživjela kao neku vrstu njihovog odvajanja i otuđenja te da je osjećala otpor prema identitetskom konstruktu bošnjaštva kao nečem vještačkom: "Ostao mi je u sećanju jedan događaj iz

[28] "Srbi znaju gdje im je mjesto", *Javnost*, 27. 10. 1990, 7.

[29] B. Plavšić, *Svedočim* I, 9.

[30] Isto, 11.

škole. Pitala je profesorica, zbog nekih formulara koje je trebalo popuniti, kojoj naciji pripadamo. Bilo mi je žao moje drugarice Mine jer je to bio problem za nju i rekla je da mora pitati mamu i tatu. I nije samo ona bila u pitanju. A ja sam to, koje sam nacije, uvek znala ne pitajući roditelje, kao što znam svoje ime i prezime. [...] Kada je proglašena Muslimanska nacija na jednom od plenuma CK SK BiH, mislila sam: sada više neće biti zabuna. Ako smatraju da su toliko različiti od nas, neka im bude. Sve je, prema mom tadašnjem shvatanju, bolje, nego da se desi da neko ne zna kojoj naciji pripada, kao što se desilo mojoj drugarici Mini i neka joj niko to pravo ne oduzima. Ali neka isti ti kojima Mina pripada, ne traže od mene da pripadam novoj naciji Bošnjaka i da se odričem svoje narodnosti koja za mene postoji od pamtiveka."[31]

Široj javnosti Biljana Plavšić postala je poznata tokom političke predizborne kampanje za izbore koji su se održali 18. novembra 1990. godine, a na kojima su birani odbornici u skupštinama opština, poslanici u Vijeću građana i Vijeću opština Skupštine SR Bosne i Hercegovine te članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Iako je bila pozvana da pristupi jednom nenacionalnom političkom akteru,[32] Udruženju za jugoslovensku demokratsku inicijativu (UJDI), koje je nastojalo demokratizirati politički aparat i uvesti višestranačje i parlamentarizam u jugoslavensku državnu zajednicu,[33] Plavšić je ipak pristupila jednonacionalnoj političkoj organizaciji – "stranci srpskog naroda",[34] koja se načelno isto tako imala boriti

[31] B. Plavšić, *Svedočim* I, 14–15.

[32] "Srbi znaju gdje im je mjesto", *Javnost*, 27. 10. 1990, 7.

[33] O Udruženju za jugoslovensku demokratsku inicijativu vidjeti: Mila Orlić, "Od postkomunizma do postjugoslavenstva. Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu", u: *Politička misao*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2011, br. 48/4, 98–112; Edin Omerčić, "Alternativna politička scena u Bosni Hercegovini (Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu, Pretparlament Jugoslavije, Forum za etničke odnose)", u: *Historijska traganja,* Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 2012, br. 7, 231–239; Alfredo Sasso, *Just a Few Years Left for Us*, (odbranjena doktorska disertacija), Barcelona: Universitat Autonoma de Barcelona, 2015, 192–205; Edin Omerčić, *Bosna i Hercegovina u političkoj projekciji intelektualnih krugova 1991–1996*, Sarajevo: Udruženje za modernu historiju, 2022, 58–62.

[34] MKSJ, https://ucr.irmct.org/ IT-95-5/18, Karadzic and Mladic, "Statut Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 12. 7. 1990"; "Nacrt Statuta Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, Osnovne odredbe, član 1, Sarajevo, mart 1991." (pristupljeno: 3. 8. 2023).

za parlamentarnu i demokratsku Jugoslaviju. U stranku je ušla početkom 90-ih godina na poziv Nikole Koljevića, profesora na Filozofskom fakultetu sarajevskog univerziteta, budući da je smatrala kako "nije preporučljivo biti usamljen u borbi za dobro i da za to treba odabrati pravo vreme."[35]

Okidač za njezin ulazak u SDS bilo je političko djelovanje Jovana Raškovića u Kninskoj Krajini, karizmatičnog vođe i osnivača Srpske demokratske stranke u Hrvatskoj,[36] koji je imao ogroman utjecaj na pokretanje "srpske misli i Srba", odnosno osnivanje SDS-a u Bosni i Hercegovini. Rašković je Srbe smatrao posebnim narodom koji je "od boja na Kosovu do danas" bio izložen stradanju, raseljavanju, lišavanju identiteta, vjerskog i nacionalnog, uništavanju i nepravdi koju je krajem 20. stoljeća valjalo ispravljati.[37]

Kandidati Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine za članove Predsjedništva 1990. godine bili su Biljana Plavšić i Nikola Koljević. U njihovim biografijama kojima su predstavljeni članstvu stranke, u listu Srpske demokratske stranke *Javnost*, uz porijeklo kandidata, harmonične obiteljske odnose, važne društvene funkcije, posvećenost nauci – isticano je i nepripadanje socijalističkom političkom establišmentu.[38] Prema Plavšićevoj, nacionalni program Srpske demokratske stranke imao je dva cilja. Prvi je bio da srpskom narodu u Bosni i Hercegovini obezbijedi "nesumljivu egzistencijalnu sigurnost i nacionalni i kulturni identitet", a drugi je bio da

[35] B. Plavšić, *Svedočim* I, 9.

[36] Jovan Rašković (1929, Knin – 1992, Beograd) neuropsihijatar, član SANU, narodni tribun, političar. Krajem januara 1992. godine u televizijskoj emisiji JUTEL izjavio je kako se osjeća odgovornim za izbijanje rata u Hrvatskoj: " ... što sam izvršio pripremu za ovaj rat, iako tu pripremu nisam vršio vojno, kao neko ko vidi rješenje u ratu, ali da nije bilo podizanja emocionalne vatre u srpskom narodu, ne bi bilo ni toga. U stvari, moja stranka i ja lično smo zapalili fitilj srpstva ne samo u Hrvatskoj. Mi smo palili te fitilje po Bosni i Hercegovini, ... mi smo podigli taj narod, mi smo tom narodu dali identitet. Ja sam mu stalno ponavljao da je on narod neba i da nije baš tako blizak za zemljom, da mu je zemlja jedan dominion koji njemu ne pripada, a pokazalo se da je zemlja i realnost, nešto što ne pripada srpskom narodu nego vođa koji ga mogu iskoristiti", *Vreme*, 27. 1. 1992, 56; Vidjeti i: Ivica Nosić, "Jovan Rašković na psihijatrijskom kauču", *Vjesnik*, 24. 1. 1992, 9.

[37] Jovan Drašković, *Luda zemlja*, Beograd: Akvarijus, 1990, 209.

[38] "Kandidati Srpske demokratske stranke BiH za članove Predsjedništva SR BiH", *Javnost*, 27. 10. 1990, 1.

obezbijedi "sveobuhvatni civilizacijski prosperitet Srba u ovoj republici."[39] Prema njoj je Srpska demokratska stranka trebala da "okupi sve Srbe na teritoriji BiH i da bude autentični predstavnik i zastupnik pravednih nacionalnih interesa srpskog naroda."[40] Plavšić je smatrala da ideologiju "bratstva-jedinstva" treba ukinuti te da religije trebaju zauzeti "svoje mesto koje im pripada", a za ideal u međunacionalnim odnosima smatrala je razdoblje tridesetih godina 20. stoljeća, zapravo – razdoblje vlastitog djetinjstva, na koje se često referira(la).[41]

"Okupljanje" srpskog naroda je, nakon obnavljačke skupštine Srpskog kulturnog i prosvjetnog društva *Prosvjeta* održane na Vidovdan 28. juna 1990. godine, nastavljeno formiranjem Srpskog nacionalnog vijeća 13. oktobra 1990. godine. Zadatak ovog stranačkog tijela bio je da obezbijedi i upravlja građanskom i nacionalnom ravnopravnošću i slobodom "građana srpske nacionalnosti." Na *Svesrpskom saboru Bosne i Hercegovine* održanom toga dana u Banja Luci u uvodnim je govorima bilo naglašeno da konfederalno uređenje Jugoslavije ide u pravcu razbijanja države te je jasno istaknuto kako Bosna i Hercegovina ima biti dio Jugoslavije.[42]

Nedugo zatim, krajem oktobra 1990. godine, u intervjuu za *Javnost* Plavšić je izjavila da je od djetinjstva bila svjesna pripadnosti srpskom narodu, ali i da ju je "vređao dosadašnji zvanični stav prema nacijama" i manipulacije nacionalnim osjećanjem koje su rađene od završetka Drugog svjetskog rata do 1990. godine, pri čemu je, prema njenom tumačenju, nacije trebalo međusobno zavaditi "kako bi se lakše vladalo."[43] Istaknula je ulogu žrtve svoga oca koji se kao "predratni doktor nauka, izuzetno obrazovan čovek" nakon oslobođenja od fašizma 1945. godine nije slagao s komunističkim vlastima te je, odbivši da "se pretplati i nosi *Borbu*", bio degradiran u

[39] "Srbi znaju gdje im je mjesto", *Javnost*, 27. 10. 1990, 7.

[40] "Izjava dr Biljane Plavšić na Sarajevskoj televiziji", *Javnost*, 10. 10. 1990, 2.

[41] B. Plavšić, *Svedočim* I, 20.

[42] MKSJ, https://ucr.irmct.org/ IT-04-81 Perišić, "Govori Nikole Koljevića i Radovana Karadžića na Svesrpskom saboru u Banja Luci. Broj dokaznog materijala P00173", 1–2. (pristupljeno: 4. 8. 2023).

[43] "Srbi znaju gdje im je mjesto", *Javnost*, 27. 10 1990, 7.

predavača na večernjoj školi.[44] U njenom osvrtu na ovo razdoblje u prvom je planu bilo tumačenje međunacionalnih i međuvjerskih odnosa u Bosni i Hercegovini koje je odgovaralo odnosima u komunitarističkim zajednicama,[45] potom želja da se desekularizira društvo, kao i da se revitalizira religioznost, koja je, prema njoj, bila sputavana, izrugivana i zabranjivana.[46] Smatrala je kako u Jugoslaviji nisu bili uspješno riješeni "međunacionalni problemi", ali je i istakla da je potrebno sve učiniti kako bi njena otadžbina i sama ideja Jugoslavije, u kojoj su se gajile "visoke vrednosti demokratije", ostala te da "vredi se potruditi za nju."[47]

Objavljivanjem *Deklaracije o položaju srpskog naroda*[48] 17. novembra 1990. godine postalo je jasno da će se SDS proizvoljnim tumačenjem prava na samoopredjeljenje naroda nastojati boriti za odr*žavanje "cjelovitosti i samobitnosti"* srpskog naroda, koje će ići nauštrb bosanskohercegovačkog međunarodnog polititičkog subjektiviteta. Naime, načelo samoodređenja naroda, ugrađeno i u jugoslavenski ustav, a proklamirano u *Dekretu o miru* ruske sovjetske vlade u decembru 1917. godine,[49] bilo je usmjereno protiv struktura multinacionalnih i dinastički legitimiranih monarhija Europe, pri čemu se nakon Prvog svjetskog rata ovo načelo različito poimalo u engleskoj i američkoj političkoj teoriji u odnosu na teorije kakve je uspostavila tradicija srednje i istočne Europe. Na zapadu je samoodređenje poimano

[44] B. Plavšić, *Svedočim I*, 10.

[45] Komunitarizam je politički i ideološki poredak koji unutar stanovništva na jednom političkom prostoru razlikuje nekoliko posebnih zajednica na osnovu vjere, jezika ili drugih etničkih obilježja. Vidi: Xavier Bougarel, *Bosna, Anatomija rata*, Sarajevo: University press, 2018, 20.

[46] O procesu desekularizacije i revitalizacije reliogioznosti vidi: Mirko Blagojević, "Religijska situacija u SR Jugoslaviji od kraja 80-ih godina do početka novog veka", u: *Teme,* Niš: Univerzitet u Nišu, XXVII/3, 2003, 411–436; Nonka Bogomilova, "Reflections on the Contemporary Religious *Revival*", u: *Teme*, Niš: Univerzitet u Nišu, XVII/3, 2003, 513–523; Paul Mojzes, "Religion in Eastern Europe After the Fall of Communism: From Euphoria to Anxiety", u: *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe 40/1. Thirtieth Anniversary Issue of the Fall of Communism*, Newberg, Oregon: Georg Fox University, 2020.

[47] "Srbi znaju gdje im je mjesto", *Javnost*, 27. 10. 1990, 7.

[48] "Deklaracija", *Javnost*, 17. 11. 1990, 2.

[49] Report on Peace, Decree on Peace, 26 October, (8 November), https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/oct/25-26/26b.htm (pristupljeno: 1. 10. 2024)

kao načelo samouprave, pravo stanovništva da uspostavi vlastite institucije i da bira vladu, dok je s druge strane kontinentalna tradicija pod ovim načelom "razumijevala pravo jedne nacionalnosti da se konstituira neovisno o drugim nacijama", odnosno pravo na nacionalno samoodređenje prema kojima se države formiraju na etničkoj osnovi.[50] Dakle, početkom devedesetih godina 20. stoljeća srpska politička elita okupljena oko Srpske demokratske stranke je, uz pokretanje pitanja budućeg ustavnopravnog uređenja Bosne i Hercegovine, otvorila i "srpsko pitanje" pozivajući se na ustavno pravo nacionalnog samoodređenja, čime se osporavao ravnopravan položaj Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine s ostalim jugoslavenskim republikama i njena državnost te je od zagovornika ove ideje često dolazilo i do problematiziranja muslimanskog nacionalnog identiteta.

Plavšić u politiku ulazi kako bi sudjelovala u "razbijanju komunizma i samoupravnog socijalizma" te je čvrsto odlučila da će tokom predizborne kampanje u agitaciji protiv dotadašnjeg državno-pravnog uređenja "ići u narod, razgovarati sa ljudima, tumačiti im i istinom ići posred čela". Za ovakav posao bila je idealan kandidat, prema vlastitim riječima, uzoritog "pedigrea", pravoslavna vjernica, Srpkinja, a budući da nije bila član partije, smatrala je kako je mogla vrlo brzo steći povjerenje srpskog naroda i glasačkog tijela.[51]

Biljana Plavšić je u Jovanu Raškoviću vidjela političkog istomišljenika, srodnu osobu s kojom se mogla u potpunosti poistovjetiti, dok je u njegovom djelovanju osjetila "čestitost, srpstvo i demokratiju" – kvalitete za koje se nadala da će biti prisutne i u političkoj stranci.[52] Od 1. januara 1991. godine zasnovala je radni odnos u Predsjedništvu Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.[53] Prema Odluci kojom se odobrava dekanu Prirodno-matematičkog fakulteta Biljani Plavšić da zasnuje radni odnos u Predsjedništvu i pri tome bude do 10 sati sedmično angažirana kao nastavnik na predmetima za koje je birana, fakultet je imao obavezu da nakon isteka

[50] Dan Diner, *Razumjeti stoljeće, Općepovijesno tumačenje*, Zagreb: Fraktura, 2013, 50.

[51] B. Plavšić, *Svedočim* I, 14.

[52] Isto, 17.

[53] A UNSA, Lični dosije BP, "Biografski podaci".

mandata ili u slučaju prije njegova samog isteka primi prof. dr. Plavšić u puni radni odnos.[54]

Po održavanju izbora, u novembru 1990. godine formirano je Predsjedništvo SR Bosne i Hercegovine, koje je bilo sačinjeno od po dva predstavnika iz hrvatskog, muslimanskog i srpskog naroda te jednog predstavnika "ostalih". Na mjesto predsjednika Predsjedništva iz reda muslimanskog naroda i Stranke demokratske akcije postavljen je Alija Izetbegović, a članovi Predsjedništva SRBiH bili su i Fikret Abdić, kao Musliman, potom Biljana Plavšić, Nikola Koljević, kao Srbi, te Stjepan Kljujić i Franjo Boras kao Hrvati, dok je Ejup Ganić u Predsjedništvo ušao kao Jugoslaven. Ovako oformljeno Predsjedništvo naslijedilo je ideološko-političke i nacionalne opreke nastale u forumima političkih rukovodstava krajem 1980-ih.[55] Članovi Predsjedništva iz reda srpskog naroda Plavšić i Koljević zastupali su *centralističke* stavove kakve su na saveznom, jugoslavenskom političkom polju zastupala rukovodstva Crne Gore, Srbije i autonomnih pokrajina,[56] da bi politizacijom pitanja *regionalizacije* Bosne i Hercegovine od kraja aprila 1991. godine[57] pokrenuli napad na ustavno-pravni sistem i politički subjektivitet Bosne i Hercegovine.

Tokom prvih sjednica Predsjedništva SR BiH 1991. godine iskristalizirale su se tri ključne teme oko kojih su se vodile žestoke rasprave. Prva

[54] A UNSA, Lični dosije BP, "Odluka", 28. 12. 1990.

[55] A. Sasso, *Just a Few Years Left for Us*, 26–27; Alfredo Sasso, "Observation, not Resolution. The Final Congresses of the Bosnian Communistst (1989–1990)" u: *Prilozi historiji Bosne i Hercegovine u socijalističkoj Jugoslaviji*, ur. Husnija Kamberović, Sarajevo: Udruženje za modernu historiju, 2017, 299–300.

[56] Ivan Šiber, *Komunisti Jugoslavije o društvenoj reformi 1989. godine*, Beograd: Centar za društvena istraživanja CK SKJ, 1989, 60.

[57] O pokretanju pitanja regionalizacije i napada na ustavni poredak Bosne i Hercegovine vidjeti: Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, Sarajevo: Bosanska knjiga, 1997; MKSJ, https://ucr.irmct.org/ MICT-15-96, Stanišić and Simatović, prema: Robert J. Donia, *The Assembly of Republika Srpska: Excerpts*, 66, br. dokaznog materijala, P01597 (pristupljeno: 1. 8. 2023); Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, planiranje, priprema, izvođenje*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava – Kult B, 2004.

je svakako bila suočavanje s republičkim financijskim krahom koji je bio izazvan Miloševićevim upadom u monetarni fond. Ovim udarcem na finansijski sistem Jugoslavije bilo je jasno da će Markovićev projekat reforme privrede biti bezuspješan, ali i da će republička rukovodstva imati težak zadatak dokazivanja i opravdavanja sposobnosti svog ukupnog političkog djelovanja. Plavšić je zauzela stav prema kojem se imala uskratiti podrška Saveznoj vladi.[58]

Drugo je bilo pitanje političko-bezbjednosne situacije i različitih vojnih, milicijskih i paravojnih formacija koje nisu bile pod kontrolom bosansko-hercegovačkog Predsjedništva i Vlade i djelovale su mimo znanja ovih republičkih institucija. Pod njega je moguće svrstati i regrutiranje pitomaca budući da je Predsjedništvo bilo protiv slanja regruta u JNA na prostore u kojima su se vodili vojni sukobi. Tema koja se nadovezivala i pokretana je tokom rasprava o ovim problemima bila je vezana za problematiku nacionalnog pitanja i mogućnost da Predsjednik adekvatno zastupa "interese naroda koji žive na teritoriji Bosne i Hercegovine."[59]

Naime, na sjednici Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine od 8. januara 1991. godine Stjepan Kljuić je između ostalog postavio pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i formaliziranja odnosa članova Predsjedništva u Bosni i Hercegovini, ali isto tako i prema Bosni i Hercegovini:

> "Ako je neko protiv Bosne i Hercegovine kao države da se izjasni, da znamo odakle ćemo početi razgovor ... Mi smo položili zakletvu da ćemo čuvati i raditi na dobrobit države Bosne i Hercegovine i države Jugoslavije. ... ona prije svega mora biti demokratska i mora biti ravnopravna. Kakva će njena forma biti, neću da govorim o federaciji i konfederaciji. Zanima me kategorija čistih računa. Svak' treba da Jugoslaviju poštuje i da se završavaju obaveze, pa onda ne bi imali problema koje sada imamo [odnosi se na nelikvidnost i nemogućnost isplate penzija i plata radnicima, op. a.]."[60]

[58] Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: A BiH), fond: Predsjedništvo SR Bosne i Hercegovine (dalje: PSRBiH), "Četvrta sjednica Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, 7. 2. 1991", Sarajevo.

[59] Isto.

[60] A BiH, PSRBiH, "Druga sjednica Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, 8. januar 1991, Sarajevo".

Plavšić je odgovorila kako ravnopravnost Bosne i Hercegovine s ostalim republikama nije upitna te da "Nikome ne pada tako nešto na pamet. Ovdje smo zajedno svi zato što želimo to. ... Cijelo vrijeme govorim ovo: da naš predsjednik Bosne i Hercegovine ima težak zadatak, a možda nije ni toliko težak, da zastupa interese naroda koji žive na teritoriji Bosne i Hercegovine. Znači Srba, Muslimana, Hrvata. Ja mislim da to naš predsjednik može. ... Da li možete druže predsjedniče? A mislim da možete." Izetbegović je na ovo odgovorio: "Mogu, a to mi u srcu.", uz napomenu da treba pokrenuti privredu, da postoji potreba za vraćanjem osjećaja sigurnosti među sve građane i "svaki narod."[61]

No, nedugo nakon emitiranja specijalne emisije koju je sačinila Uprava bezbednosti JNA o uvozu oružja u Hrvatsku i izbijanja "afere Špegelj",[62] na adresu Predsjedništva je 8. februara 1991. godine dostavljeno pismo Regionalnog odbora SDS za sjeveroistočnu Bosnu u kojem se izricala odlučna podrška srpskom narodu u Hrvatskoj kao i Predsjedništvu SFRJ i JNA "u nastojanju razoružanja paravojnih jedinica".[63] U pismu "Narod traži" zahtijevalo se poštovanje i sprovođenje saveznih zakona, razoružanje paravojnih jedinica i vraćanje oružja u vojne magacine, smjena Stjepana Kljuića, potom odgovornost "svih koji su radili na naoružavanju hrvatskog naroda", kao i da se Srbima u Hrvatskoj obezbijedi sigurnost. Ukoliko ne bi došlo do ispunjavanja njihovih zahtjeva, "srpski narod Semberije, Spreče, Majevice, Birča, Ozrena, Trebave, Konjuha", sa svojim regionalnim stranačkim rukovodstvom, tražio je da vlasti ili JNA podijeli oružje srpskom narodu te su se odricali svake odgovornosti "za eventualne posledice koje mogu nastati."[64]

[61] A BiH, PSRBiH, "Druga sjednica Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, 8. januar 1991, Sarajevo".

[62] Tokom 93. sjednice Predsjedništva SFRJ, koja se održavala 25. januara 1991. godine, kao vid pritiska vojnog vrha i Miloševića na članove predsjedništva prikazan je film Uprave bezbjednosti JNA o uvozu oružja u Hrvatsku, koji je kasnije javno emitiran na Televiziji Beograd. Tok sjednice i stenogram filma vidi u: *Od mira do rata: dokumenta Predsedništva SFRJ. Tom 1, (januar–mart 1991)*, ur. Kosta Nikolić, Vladimir Petrović, Beograd: Institut za savremenu istoriju – Fond za humanitarno pravo, 2011, 61–99.

[63] MKSJ, https://ucr.irmct.org/ IT-00-39&40/1-S, Plavšić, SDS BiH, Regionalni odbor za sjeveroistočnu Bosnu, Dubica-Kalesija, "Narod traži, 3. 2. 1991." (pristupljeno: 4. 8. 2023).

[64] Isto.

Nakon odluke o pripajanju Pakraca SAO Krajini[65] tokom 2. marta 1991. godine izbili su oružani sukobi na tom području između policijskih snaga SR Hrvatske i pobunjenog srpskog stanovništva. Na beogradskom Ušću je Socijalistička partija Srbije organizirala miting na kojem je traženo da Jugoslavenska narodna armija omogući miran rasplet situacije, a bilo je govora i o buđenju srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Masovna okupljanja održana su i u Banja Luci te na Kozari. Karadžić je na tom mitingu, na kojemu se prema procjenama okupilo 70 000 ljudi, izjavio da je cjelovita i ravnopravna Bosna i Hercegovina moguća jedino ukoliko opstane SFRJ te kako "Što više padaju šanse Jugoslavije, rastu šanse Velike Srbije." Plavšić je podvukla Izetbegovićevu izjavu na sjednici Skupštine, u kojoj je izrazio nemogućnost ostvarivanja prava na samoopredjeljenje naroda bez ugrožavanja tih istih prava drugog naroda na prostoru Bosne i Hercegovine, čime je Izetbegovića, predsjednika Predsjedništva, izravno prozvala kao krivca za (predstojeći nasilni) raspad države u kojoj su Srbi živjeli u okviru jedne teritorijalne cjeline: "On je pri tome zaboravio jednu vrlo bitnu činjenicu, zaboravio je Jugoslaviju! Ili je on već tada imao na umu da je sa Jugoslavijom gotovo?! Da li nas on to stvarno tjera da ozbiljno razmišljamo i o drugim načinima da ostvarimo zajednički život na ovim prostorima." [66]

Javno razmimoilaženje s ostalim članovima bosanskohercegovačkog Predsjedništva, iskazivanje dijametralno suprotnih političkih projekcija vezanih za rješavanje jugoslavenske krize te prve znakove budućeg konačnog napuštanja ove državne institucije članovi Predsjedništva iz reda srpskog naroda počeli su ispoljavati tokom marta 1991. godine, a naročito nakon trodnevne sjednice Predsjedništva SFRJ (od 12. do 15. marta 1991) i neuspješnog pokušaja vojnog vrha da izvrši vojni udar i na taj način pokuša riješiti jugoslavensku krizu.[67] U bosanskohercegovačkom Predsjedništvu srpski su

[65] Srpska autonomna oblast (SAO) Krajina je nelegalna, kvazipolitička tvorevina koju je u skladu s planovima političkog rukovodstva Srbije na teritoriji SR Hrvatske kreirala Srpska demokratska stranka tokom 1990. i 1991. godine.

[66] *Od mira do rata*, 41; "Ne damo Jugoslaviju", *Borba*, 4. 3. 1991, 3.

[67] *Od mira do rata*, 370–395.

članovi i tokom jula 1991. godine zastupali stav o potrebi uvođenja vanrednog stanja u Bosni i Hercegovini, smatrajući da bi brojnije prisustvo JNA bilo "neka garancija za manje etničke sukobe."[68]

Na konferenciji za štampu koju su sazvali 5. marta 1991. godine Koljević i Plavšić su najavili da će nakon svakog neslaganja u Predsjedništvu sazivanje konferencije za štampu postati uobičajeni način komuniciranja među članovima Predsjedništva. Izražen je stav da ova institucija treba napustiti medijaciju između koncepta *federalizacije*, s jedne strane, i *konfederalizacije*, s druge strane, te da bi predložena *Deklaracija* o suverenitetu Bosne i Hercegovine ugrozila interese srpskog naroda budući da: "Naša kuća nije samo BiH, naša kuća je Jugoslavija."[69] Plavšić je smatrala kako je Kljuićeva opaska sa sjednice Predsjedništva SR BiH održane 18. marta 1991. godine, o potrebi za odlučnijom akcijom sprečavanja provođenja populističkih, šovinističkih aktivnosti političara iz Hrvatske i Srbije u Bosni i Hercegovini, "radikalnih struja da dolaze u Bosnu i Hercegovinu", bila nepotrebna. Smatrala je da se ne radi o izazivanju mržnje, već da je riječ o širenju demokratskih vrijednosti:

> "Plavšić: Meni se čini da mi baš i nemamo toliko posla u Bosni i Hercegovini, ove vrste poslova kao vi. Nema naših ekstremnih.
>
> Kljuić: Bio Rašković neki dan. Kilibarda hoda dole kao da je rođen. Gdje god ode Kilibarda za njim belaj.
>
> Plavšić: Ma nije, demokratija je."[70]

Paralelno s početkom odvijanja serije sastanaka između predsjednika predsjedništava i predsjednika jugoslavenskih republika, koji su počeli 28. marta 1991. godine u Splitu, a okončani su 6. juna u Sarajevu, sa samo jednim konkretnijim pokušajem koji je išao u pravcu rješavanja jugoslovenske

[68] A BiH, PSRBiH, "Stenogram Dvadeset i druge sjednice Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, 8. juli 1991, Sarajevo".

[69] "Probni razvod braka", *Borba*, 6. 3. 1991, 3.

[70] A BiH, PSRBiH, "Stenogram Devete sjednice Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, 18. mart 1991, Sarajevo".

krize – u vidu *Platforme* kakvu su ponudili Izetbegović i Gligorov[71] – Srpska demokratska stranka počela je s realizacijom plana regionalizacije Bosne i Hercegovine. Dok je *Platforma* Izetbegovića i Gligorova, javnosti predstavljena 4. juna 1991. godine, pružala mogućnosti za konstruktivne razgovore, regionalizacija kakvu je od aprila 1991. godine provodila Srpska demokratska stranka u Bosni i Hercegovini imala je za cilj političku podjelu Bosne i Hercegovine, uz kasniju mogućnost teritorijalnog pripojenja tzv. krnjoj Jugoslaviji, koja je i bila predviđena radnom verzijom Ustava Savezne Republike Jugoslavije.[72] Tokom ovog razdoblja pa sve do neuspjeha zaživljavanja tzv. *Historijskog sporazuma* i *Beogradske inicijative* – dogovora koji su išli u pravcu zadržavanja SR Bosne i Hercegovine u sastavu Jugoslavije – srpski članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine zamrznuli su svoje mandate i nisu se pojavljivali na sjednicama, ali su koristili beneficije koje pripadaju članovima Predsjedništva te su npr. predsjedničkim avionom otputovali na sahranu patrijarha Germana u Beograd.[73]

[71] U *Platformi* su bili objedinjeni principi države i kontinuitet Jugoslavije, što je bila želja Srbije, koja je uz Crnu Goru trebala biti središte federacije (odnosno konfederacije), a istovremeno je, s druge strane, *Platforma* ostajala i na načelima suverenosti republika, što je traženo u Sloveniji i Hrvatskoj. One bi unutar zajednice bile onoliko suverene i autonomne koliko bi to smatrale potrebnim. Bosna i Hercegovina te Makedonija bi prema *Platformi* bile polusamostalne, ali konstitutivne republike, a izraženo je i vjerovanje u zadržavanje dotadašnjeg imena države – Jugoslavija. O Platformi Izetbegović-Gligorov i razgovorima s tzv. YU Summita vidjeti: Vera Katz, "Platforma o budućoj jugoslavenskoj zajednici (Plan Izetbegović-Gligorov), Pogled iz bosanskohercegovačke perspektive", u: *Prilozi,* Sarajevo: Institut za istoriju, br. 42, 2013; "Zapisnik sa razgovora gospodina dr. Franje Tuđmana, predsjednika Republike Hrvatske s predsjednicima republika i predsjednicima predsjedništava republika, održanog 28. ožujka 1991", u: *National Security and the Future*, vol. 14, Zagreb: Udruga Sv. Jurja, 2013, 3–4; "Magnetogram sestanka predsednikov republik in predsednikov predsedstev republik na Brdu pri Kranju", u: *National Security and the Future*, vol. 15, Zagreb: Udruga Sv. Jurja, 2014, 1; "Magnetofonske bilješke sa petog sastanka predsjednika Predsjedništava i predsjednika republika, održanog na Cetinju 29. aprila 1991. godine", u: *National Security and the Future*, vol. 15, Zagreb: Udruga Sv. Jurja, 2014, 2–3; R. J Donia, *Porijeklo Republike Srpske*, 13–14.

[72] "Radna verzija Ustava Savezne Republike Jugoslavije", *Politika*, 11. 4. 1992, 1; 13. 4. 1992, 5, 6.

[73] A BiH, PSRBiH, "Stenogram Tridesete sjednice Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, 30. august 1991, Sarajevo".

Nepristajanjem na ponude službenog Beograda bosanskohercegovačke institucije bile su suočene s daljnjim rasparčavanjem teritorija i osnivanjem tzv. srpskih autonomnih oblasti. Telefonski razgovor Biljane Plavšić i Radovana Karadžića vođen 26. augusta 1991. godine potvrđuje da je već tada postojala ideja o organiziranju "svesrpskog referenduma", a koji je morao sačekati, za srpske interese, pogodan politički trenutak te je na nivou Bosne i Hercegovine bio održan kao Plebiscit srpskog naroda tokom novembra 1991. godine. Naime, nakon što su tokom 25. i 26. juna 1991. godine, koordiniranim odlukama, Hrvatska i Slovenija krenule na put nezavisnosti, Milošević je poslije vojnog debakla u Sloveniji (od 27. juna do 7. jula) plasirao koncept prema kojem se Slovenija može odcijepiti, a novi plan uređenja jugoslavenskih granica, koji je uključivao znatne dijelove Hrvatske i Bosnu i Hercegovinu, koju je trebalo etnički podijeliti, saopćio je predsjedniku Srpske demokratske stranke Radovanu Karadžiću početkom jula 1991. godine.[74] Biljana Plavšić je u jednom telefonskom razgovoru iznijela svoje sugestije Radovanu Karadžiću sugerirajući mu raspisivanje "svesrpskog referenduma" na saveznoj, jugoslavenskoj razini, a kako bi se kroz masovni politički događaj javno iskazala "snaga" naroda te njegovim predstavnicima u vlasti dao legitimitet za donošenje političkih odluka koje će ići u pravcu stvaranja jednonacionalne srpske države.[75]

Razgovor pokazuje da je Plavšić krajem augusta 1991. godine napustila ideju jugoslavenstva te iako ne otkriva o kojem bi se tačno pitanju Srbi u Jugoslaviji izjašnjavali, jasno je da bi održavanje "svesrpskog referenduma", o kojem je ona tada razmišljala, išlo na štetu bosanskohercegovačkog republičkog suvereniteta. Od tada je Plavšić bila u potpunosti posvećena realizaciji ideje o političkom organiziranju države koja bi unutar svojih granica objedinjavala srpsko stanovništvo. No, zamišljena dinamika sprovođenja

[74] *Dokumenta predsedništva SFRJ 1991. Tom 2, (jun–jul 1991): rat u Sloveniji*, ur. Kosta Nikolić – Vladimir Petrović, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012, 106–108. Planovi kojima su se imale prekrajati granice u Jugoslaviji nakon osamostaljenja Slovenije i Hrvatske objavljeni su u prvom broju časopisa Socijalističke partije Srbije – *Epoha,* 22. 10. 1991.

[75] MKSJ, https://ucr.irmct.org/ IT-00-39&40/1-S, Plavšić, "Razgovor vođen dana 26. 8. 1991. između Plavšić Biljane i Karadžić Radovana", (pristupljeno: 4.8.2023).

ove ideje kod sudionika u ovom razgovoru razlikovala se. Iako se može pretpostaviti da Plavšić npr. nije bila upućena u sve detalje pregovora vezane za tzv. *Beogradsku inicijativu*, kao ni u sve detalje kasnijih važnih političkih odluka koje su donosili bilo Karadžić bilo Milošević, ona je bila važna poluga i instrument u zagovaranju političkih odluka i ideja koje su išle u pravcu slabljenja bosanskohercegovačkih republičkih i državnih institucija. Dok je Karadžić kao ključna figura u političkom djelovanju SDS-a zbog odnosa s predsjednikom Srbije Slobodanom Miloševićem[76] morao voditi računa i o međunarodnim akterima i okolnostima, Plavšić je – kada je riječ o realizaciji velikodržavnog plana – bila mnogo direktnija, odlučnija i otvorenija.

Održavanjem nacionalnog referenduma, odnosno referenduma srpskog stanovništva na razini jugoslavenske federacije nastojala je legitimirati ideju stvaranja kompaktne jednonacionalne državne zajednice, što bi u ljeto 1991. godine, prema Karadžićevom mišljenju, dovelo do odlučnije reakcije svjetske javnosti i neželjene internacionalizacije bosanskohercegovačkog pitanja tokom raspada Jugoslavije, što je on, skupa s Miloševićem, svakako nastojao izbjeći.[77]

Realizacija ove ideje naposljetku je sprovedena kroz osnivanje Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine, koja je imala simbolizirati jednonacionalno političko ujedinjenje i organiziranje Srba u Bosni i Hercegovini. Ova nelegalna institucija osnovana je nedugo nakon dramatične noći u Skupštini SR Bosne i Hercegovine s 14. na 15. oktobar[78] i sastanka Predsjedništva i predsjednika vlade Socijalističke Republike Bosne i

[76] O odnosu Miloševića i Karadžića vidi u: Robert J. Donia, *Radovan Karadžić, Architect of the Bosnian Genocide*, New York: Cambridge University Press, 2015, 85–98.

[77] Isto.

[78] Tokom 8. zajedničke sjednice vijeća Skupštine SR Bosne i Hercegovine, nakon ratnih prijetnji Pantelije Milovanovića i Radovana Karadžića, usvojena je *Platforma o položaju Bosne i Hercegovine u budućem ustrojstvu jugoslavenske zajednice*, a odbijena je *Beogradska inicijativa*, koja je zagovarala stvaranje Jugoslavije koja u svom sastavu ne bi imala Makedoniju, Sloveniju i Hrvatsku. Time je u potpunosti otklonjena mogućnost opstanka "krnje" Jugoslavije. Husnija Kamberović, *Historiografija u službi politike*, Zagreb: Srednja Europa, 2012, 103–104.

Hercegovine s najvišim ličnostima SSNO i generalštaba Oružanih snaga SFRJ, od 15. oktobra 1991. godine. Predsjednik Predsjedništva Izetbegović je na potonjoj sjednici iznio više činjenica koje su upućivale na to da se političko-bezbjednosna situacija u Bosni i Hercegovini od juna 1991. godine izuzetno pogoršala, da je kriza internacionalizirana, da je došlo do narušavanja ustavnog i pravnog poretka i na saveznom i na republičkim nivoima, a žestoko je raspravljano i o pitanjima vezanim za donošenje rezolucije 713 Vijeća sigurnosti OUN od 25. septembra 1991. godine, kojom je na prostoru Jugoslavije stupio na snagu embargo na uvoz oružja.[79]

Europska zajednica je tokom Konferencije o Jugoslaviji u Hagu predložila aranžmane za "opću nagodbu u jugoslavenskoj krizi" prema kojima su one republike koje to žele mogle biti suverene i neovisne, odnosno imati subjektivitet međunarodnog prava, dok je onima koje to ne žele omogućeno slobodno udruživanje. Milošević je na plenarnoj sjednici odbacio Caringtonov plan ne dozvoljavajući proglašavanje neovisnosti jugoslavenskih republika i uspostavljanje "labave federacije". Njegovim su odbijanjem i završeni tzv. haški pregovori, koji su rezultirali donošenjem niza mišljenja Badinterove arbitražne komisije.[80]

Na konstituirajućoj sjednici održanoj u Sarajevu 24. oktobra 1991. godine donesene su sljedeće odluke: Odluka o konstituiranju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, Odluka o ostajanju srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u zajedničkoj državi te Odluka o raspisivanju i provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini osnovana je kao najviši predstavnički i zakonodavni organ srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i sačinjavali su je poslanici Skupštine SR Bosne i Hercegovine iz Srpske demokratske stranke i Srpskog pokreta obnove. Poslanici u ovoj skupštini mogli su postati svi poslanici

[79] A BiH, PSRBiH, "Stenogram sastanka Predsjedništva i predsjednika vlade Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine sa najvišim ličnostima SSNO i generalštaba Oružanih snaga SFRJ, Sarajevo, 15. oktobra 1991. godine".

[80] Nevenka Tromp, *Smrt u Hagu, nezavršeno suđenje Slobodanu Miloševiću*, Sarajevo: University press, 2019, 135–139; Preporuke i mišljenja Badinterove arbitražne komisije dostupna su preko poveznice https://pescanik.net/10-misljenja-badinterove-komisije/.

bosanskohercegovačke Skupštine koji su bili srpske nacionalnosti ukoliko bi potpisali izjavu o pristupanju.[81]

Biljana Plavšić je istovremeno i paralelno djelovala i u Skupštini srpskog naroda kao i u Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine. Diskusije, pitanja i probleme koji su rješavani na sjednicama Predsjedništva BiH ona je dalje tumačila poslanicima na sjednicama Skupštine srpskog naroda. Tako je, nakon rasprave s 48. sjednice Predsjedništva, koja je bila vezana za razmatranje "Deklaracije Ministarskog savjeta EZ o Jugoslaviji" i "Deklaracije o smjernicama o priznavanju novih država u istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu", koje su usvojene na sastanku Savjeta ministara EZ u Briselu 17. decembra 1991. godine, a u kojima je traženo izjašnjavanje jugoslavenskih republika o tome žele li da budu priznate kao neovisne republike, na 4. sjednici Narodne skupštine Srpske republike 21. decembra 1991. izjavila:

"Ja nisam učestvovala, da vas to obavijestim, ali nisam izašla za govornicu iz tog razloga da to kažem. Već zaista mi nije jasno kakva je ovo varijanta 'konfederacija'. To mi uopšte nije jasno. Kako mi kao neka konfederalna jedinica sada ostvarujemo neku vezu sa muslimanskom nacionalnom zajednicom i hrvatskom nacionalnom zajednicom. Mi jedino možemo kao dio Jugoslavije, da Jugoslavija ostvaruje s tom zajednicom svoje odnose (aplauz) i nikako drugačije. Što mi kao Srbi, kao Republika SRPSKA Bosna i Hercegovina imamo da ostvarujemo konfederalne odnose sa recimo 'Muslimanskom Republikom Bosnom i Hercegovinom'. Nemamo nikakve! Mi pripadamo Jugoslaviji, a Jugoslavija onda ako hoće neka ostvaruje vezu sa 'Muslimanskom Republikom Bosnom i Hercegovinom', 'Hrvatskom Republikom Bosnom i Hercergovinom' itd. Evo, sada sam saopštila zašto to meni nije jasno."[82]

Momčilo Krajišnik, predsjedavajući 5. sjednice Skupštine srpskog naroda, koja se u sarajevskom hotelu Holiday Inn održala 9. januara 1992,

[81] MKSJ, https://ucr.irmct.org/, "Odluka o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 24. oktobar 1991", (pristupljeno: 3.8.2023).

[82] MKSJ, https://ucr.irmct.org/, "Stenografske bilješke sa 4. sjednice, 21. decembar 1991, Sarajevo", 98. (pristupljeno: 3.8.2023)

naglasio je njen poseban "historijski značaj" budući je na njoj proglašena tzv. Republika srpskog naroda Bosne i Hercegovine, koja je teritorijalno zauzimala "područja srpskih autonomnih oblasti", a koje su tokom 1991. godine imale politički sasvim jasne teritorijalne obrise koje je Srpska demokratska stranka zasnivala prvenstveno na nacionalnim kriterijima. Osnova za proglašenje Republike srpskog naroda bio je plebiscit održan 9. i 10. novembra 1991. godine, na kojemu se "srpski narod izjasnio za ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji", na temelju čega je ova Republika imala biti jedna od jugoslavenskih federalnih jedinica. Suština *Deklaracije* i samog proglašenja Republike bilo je teritorijalno razgraničenje po etničkim principima. Tokom svečanog tona sjednice poslanici su se gotovo natjecali u negiranju političkog subjektiviteta Bosne i Hercegovine te isticanju srpskog političko-državnog identiteta.[83] Biljana Plavšić je zagovarala jedinstvo srpskog naroda i legitimirala upotrebu nasilja u svrhu ostvarenja tog cilja, naglašavajući kako neće biti moguće osamostaljenje Bosne i Hercegovine: "Krajnje je vrijeme da se jasno i glasno odbije optužba da stvaramo 'Veliku Srbiju' na račun drugih naroda. Gledajući kroz istoriju na kojim se prostorima prostirala koja od današnjih jugoslovenskih republika AVNOJ-ske granice Bosni i Hercegovini priznale (su) skoro najveći prostor u odnosu i na srednjevjekovno prostiranje Bosne. ... Oni koji su tražili da Bosna i Hercegovina bude medjunarodno priznata moraju znati da se država, a pogotovo velika država u kojoj se vlada i nad drugim narodima, ne osvaja za pregovaračkim stolom. ... Još nikad niko nije stvorio državu u kojoj je trajno podjarmio srpski narod. ... Molimo se bogu da vodi našu misao i našu ruku u ovom odsutnom času za dobrobit celog srpstva i svih drugih čestitih ljudi na ovim prostorima."[84]

Na dnevnom redu 50. sjednice Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine od 10. januara 1992. godine govorilo se o aktuelnoj situaciji u Republici nakon što je Skupština srpskog naroda dan ranije, 9. januara 1992. godine,

[83] MKSJ, https://ucr.irmct.org/, "Stenografske bilješke sa 5. sjednice, 9. januar 1991, Sarajevo", 42, 47. (pristupljeno: 3.8.2023)

[84] Isto, 37.

proglasila Republiku srpskog naroda BiH. Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je na sjednici narednoga dana povodom proglašenja Republike zaključilo da se radi o "protuustavnom aktu koji kao takav ne proizvodi pravne posljedice" te se zahtijevalo poštivanje Ustava i zakona SRBiH. Mišljenje su izdvojili Koljević i Plavšić, nakon čega se otvorila žučna rasprava te je najavljeno pokretanje postupka u kojem će Ustavni sud odlučiti o ustavnosti odluke Skupštine srpskog naroda.[85]

Ratna zločinka

"*[...] ja sam noćas prolazila preko tih barikada to pružite im tri prsta i stvar je u redu prolazite*"[86]

Izbijanje ratnog sukoba u Sarajevu nije nikad bilo bliže nego prvih dana marta 1992. godine. Tokom nedjelje, drugog dana referenduma, u toku pravoslavne ceremonije vjenčanja na Baščaršiji su poznati sarajevski kriminalci, Suad Šabović i Ramiz Delalić, ubili Nikolu Gardovića, te ranili sveštenika Radenka Mitrovića.[87] Nakon održavanja referenduma građana u Sarajevu 2. marta 1992. godine, u organizaciji Kriznog štaba SDS-a preko noći su podignute barikade u skladu s izjavama Radovana Karadžića, koji je rekao da će priznanje Bosne i Hercegovine pogoršati stanje u zemlji te kako zbog greške Europske zajednice neće biti moguće "izbjeći međuetnički i religiozni rat kakav je bio kada su dijeljeni Indija i Pakistan."[88]

[85] A BiH, PSRBiH, "Stenografske bilješke Pedesete sjednice Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 10. 1. 1992."

[86] MKSJ, https://ucr.irmct.org/, "Razgovor vođen dana 2. 3. 1992. godine između Plavšić Biljane i Karadžića Radovana iz Beograda, 2. mart 1992.", br. dokaznog materijala P05727. (pristupljeno: 4.8.2023)

[87] *Balkan Battlegrounds: A Military History of the Yugoslav Conflict, II*, Washington: Central Intelligence Agency, 2003, 345; "Nezapamćen zločin na Baščaršiji, Krvava svadba", *Oslobođenje*, 2. 3. 1992, 6; "Poslije krvavog napada na srpsku svadbu kod Vijećnice, Ubice manijak i provalnik", *Oslobođenje*, 6. 3. 1992, 8; Ramiz Delalić je ubijen 2007. godine, a sudski postupak protiv njega nije nikad okončan.

[88] "Dramatična sarajevska noć i dan", *Oslobođenje*, 3. 3. 1992, 3.

Unatoč tome što je Plavšić u javnosti nastojala umanjiti vlastitu ulogu tokom martovskih barikada podignutih kako bi se spriječila realizacija političkih odluka koje su bile implicirane glasanjem na referendumu tokom 29. februara i 1. marta 1992,[89] stenogrami presretnutih razgovora dokazuju suprotno. U saopćenju medijima nastojala se prikazati kao legalista, kao netko tko je djelovao na smirivanju i rješavanju nastale situacije. Istaknula je kako je po primanju obavijesti o postavljanju barikada na pojedinim punktovima u Sarajevu obavijestila predsjednika Predsjedništva te Ejupa Ganića, koji je imao funkciju koordinatora Kriznog štaba, kako bi pokušali održati sastanak u Predsjedništvu povodom rješavanja ovog problema i uklanjanja barikada po sarajevskim saobraćajnicama.[90] U svome demantiju informacija MUP-a o ovim dešavanjima prešućuje da je tokom 2. marta bila na stalnoj vezi s Rajkom Dukićem,[91] predsjednikom Kriznog štaba SDS-a koji je bio smješten u Holiday Innu i koji je rukovodio akcijom postavljanja barikada,[92] kao i s Radovanom Karadžićem, koji se tada nalazio izvan Bosne i Hercegovine, u beogradskom *Intercontinentalu*. Iz razgovora je jasno da se postavljanjem barikada prije svega nastojalo spriječiti aktivnosti koje su za cilj imale postizanje međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine. Drugi je zahtjev bio razoružavanje "Zelenih beretki", pridruživanje "srpske milicije" paravojnim stranačkim formacijama SDS-a na barikadama, odnosno kadrovska transformacija Ministarstva unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine te hitna podjela javnog televizijskog servisa i radioemitera na nacionalnim principima.[93]

[89] Na referendumu građana se od ukupno 3.199.031 glasača za nezavisnost Bosne i Hercegovine izjasnilo 1.986.202 ljudi, dok je 5.997 bilo protiv. "Referendum u Bosni i Hercegovini, Gotovo dvotrećinski odaziv", *Oslobođenje*, 4. 3. 1992, 1.

[90] "Netačna je informacija MUP-a", *Borba*, 11. 3. 1992, 3.

[91] Rajko Dukić je bio direktor d.d. "Boksit" iz Milića, preko kojeg je financirao rad Srpske demokratske stranke. Od maja do novembra 1992. godine na račun SDS-a iz ovog preduzeća uplaćeno je oko 3.050.000 DEM. MKSJ, https://ucr.irmct.org/ IT-08-91, Stanisic and Zupljanin, "Boksit dd Milići, 15. 12. 1992.", br. dokaznog materijala PO2517. (pristupljeno: 6. 8. 2023)

[92] MKSJ, https://ucr.irmct.org/ IT-09-92, "Razgovor vođen dana 2. 3. 1992. između Plavšić Biljane i Dukića Rajka", br. dokaznog materijala P02692.B. (pristupljeno: 6. 8. 2023)

[93] MKSJ, https://ucr.irmct.org/ IT-95-5/18, "Razgovor vođen dana 2. 3. 1992. između Dukića Rajka i Radovana Karadžića, a zatim između Plavšić Biljane i Karadžića Radovana", br. dokaznog

Već tokom sjednice Skupštine srpskog naroda koja se održavala 11. marta 1992. godine Plavšić je govorila kako se hrvatski zastupnici u bosanskohercegovačkoj Skupštini ponose ustaštvom i smatraju se ustašama koje JNA smatraju okupatorskom vojskom. Isticala je da na teritoriju BiH funkcionira *Nezavisna država Hrvatska* te je iz tog razloga zastupala podjelu bosanskohercegovačkog teritorija i povezivanje s Jugoslavijom: "Prema tome čini mi se da bi bilo najvažnije od svega koncentrisati se na razdvajanje teritorija. Tu moramo biti maksimalno angažovani, mi ta razgraničenja moramo da napravimo kako treba jer nas taj posao čeka."[94]

Na 11. sjednici Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine 18. 3. 1992. godine poručivala je: "Našim pregovaračima jedino bih preporučila da u daljnjim razgovorima nastoje naći neku formulu, da nam što više odškrinu vrata u pravcu da se možemo povezati što više sa srpskim zemljama i Jugoslavijom. A to je jedno veliko umjeće, veliki zadatak našim pregovaračima."[95]

Od početka aprila 1992. godine Biljana Plavšić više nije učestvovala u radu Predsjedništva Bosne i Hercegovine, koje je bilo u neprekidnom zasjedanju te su na sjednicama donesene odluke o proglašenju neposredne ratne opasnosti, izostavljena je odrednica *socijalistička* u nazivu Bosne i Hercegovine i osnovan štab Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine. Nakon upada Arkanovih jedinica u Bijeljinu, protjerivanja nesrpskog stanovništva i pokolja civila početkom aprila 1992. godine[96] Plavšić je u Bijeljini boravila u svojstvu člana jedne mješovite delegacije koja se sastala sa Željkom

materijala P05729; MKSJ, https://ucr.irmct.org/ IT-08-91, "Razgovor vođen dana 2. 3. 1992. između Plavšić Biljane i Dukića Rajka", br. dokaznog materijala P01194. (pristupljeno: 6. 8. 2023)

[94] MKSJ, https://ucr.irmct.org/, "Stenografske bilješke sa 10. sjednice Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine, 11. 3. 1992.", 50. (pristupljeno: 6. 8. 2023)

[95] MKSJ, https://ucr.irmct.org/, "Stenografske bilješke sa 11. sjednice Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine, 18. 3. 1992.", 23. (pristupljeno: 6. 8. 2023)

[96] O zločinima počinjenim u Bijeljini vidi: UN – Security Council, Final report of the United Nations Commission of Experts 28 December 1994; M. Cherif Bassiouni, *Investigating War Crimes in the Former Yugoslavia War 1992–1994, The United Nations Commission of Experts Established Pursuant to Security Council esolution 780 (1992)*, Antwerpen – Cambridge: Insertia, 2017. Arkan je krajem septembra 1992. godine predao vlast u Bijeljini Srpskoj demokratskoj stranci.

Ražnjatovićem Arkanom.[97] Očarana njegovom fizičkom pojavom i vojničkim autoritetom[98] u javnosti je, uz ostale članove ove delegacije, iznosila informacije koje upućuju na zaključak da je u Bijeljini sve bilo u najboljem redu te je optuživala sarajevsku televiziju za iznošenje neistina, dezinformacija koje imaju stvarati paniku među stanovništvom Bosne i Hercegovine.[99]

Članovi Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Biljana Plavšić i Nikola Koljević između 8. i 9. aprila 1992. godine podnijeli su ostavke na ove dužnosti.[100]

U jednom od njenih posljednjih telefonskih razgovora s Karadžićevim podređenima, koje je vodila neposredno prije odlaska iz Sarajeva na Pale, Plavšić je tražila da se neboder u kojem je stanovala, smješten u sarajevskom naselju Grbavica, izuzme od užasnog granatiranja:

> "[...] Plavšić Biljana: Čujte [...] Pa možete li išta uradit, pa znate kako gađaju ovaj neboder. [...] Pa, pa to je strahota jedna [...] Pa to je strahota, pa je li misle, pa da vam kažem, pa to je užas jedan.
>
> Radmila: To što se radi mora se raditi, a ja vam ništa drugo ne smijem reći.
>
> Plavšić Biljana: Dobro. [...]"[101]

[97] Željko Ražnatović je ratni zločinac, komandant srpskih paravojnih jedinica, tzv. Srpske dobrovoljačke garde osnovane tokom oktobra 1990. godine. 1996. godine u Republici srpskoj odlikovan je Ordenom Karađorđeve zvezde III reda. U delegaciji su, pored Plavšić, bili i član Predsjedništva SR BiH Fikret Abdić, zamjenik Predsjednika Vlade SR BiH Miodrag Simović te ministar obrane Jerko Doko. Vidi: MKSJ, https://ucr.irmct.org/ MICT-15-96, Stanisic and Simatovic, br. dokaznog materijala 2D00163. (pristupljeno: 6. 8. 2023); Ivan Čolović, *Bordel ratnika, folklor, politika i rat*, Beograd: XX. vek, 197; Ivan Čolović, *Politika simbola: ogledi o političkoj antropologiji*, Beograd: XX vek, 2000, 252, 263–265; Ivan Čolović, *Dubina, članci i intervjui 1991–2001*, Beograd: Samizdat B92, 2001, 167.

[98] U intervjuu koji je objavljen 2004. godine Plavšić s posebnim simpatijama govori o svom prvom susretu s Arkanom: "Arkan je poredao one svoje pretorijance. Bili su zaista, onako, reprezentativni momci, i za viditi, i tako. ... Tada je bio onaj poljubac ... Zaista sam mu ja zahvalna, jer bilo je sve u njegovim rukama". Radio Slobodna Evropa, *Svjedoci raspada*, Biljana Plavšić, 2004.

[99] MKSJ, https://ucr.irmct.org/, "Transkript emisije 3. programa TV Novi Sad o borbi za Bijeljinu, 3P, 3. program TV Novi Sad, RTS, događaji od 2. 4. do 4. 4. 1992.", L0032390 (pristupljeno: 6. 8. 2023).

[100] A BiH, PSRBiH, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, Broj: 02-011-304/92, "Zapisnik 66. sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine održane 9. 4. 1992. godine u Sarajevu".

[101] MKSJ, https://ucr.irmct.org/ IT-95-5/18, "Razgovor vođen dana 2. 3. 1992. između Plavšić Biljane i Dukića Rajka", br. dokaznog materijala P01194. (pristupljeno: 6. 8. 2023)

Na Palama je Plavšić boravila do kraja 1992. godine. Početkom 1993. odselila se u Beograd, iz kojega je djelovala sve do Miloševićeva uvođenja sankcija tzv. Republici srpskoj. Sredinom 1994. godine napušta Beograd i odlazi u Banja Luku. Na 16. sjednici Narodne skupštine Srpske republike, koja je održana u Banja Luci 12. maja 1992. godine, Plavšić je položila zakletvu i izabrana je u Predsjedništvo, koje su pored nje činili Radovan Karadžić i Nikola Koljević.[102] Ona je među srpskom političkom elitom slovila za "najboljeg Srbina" te ju je tokom sjednice Skupštine srpskog naroda, koja se održavala od 24. do 26. jula 1992. godine na Jahorini, planini nadomak Sarajeva, predsjedavajući Skupštine Krajišnik predložio za osobu zaduženu za razvijanje odnosa sa Srpskom pravoslavnom crkvom i "desno orjentiranim Srbima".[103] Aktivno je radila na vojnoj mobilizaciji i propagiranju borbe "za srpstvo" i pravoslavlje na prostoru tzv. Srpske republike[104] te je u tom smislu nakon Karadžićeva "poziva svim dobrovoljcima u srpskim zemljama i svim pravoslavnim zemljama" uputila pismo na "sve adrese" – "u Sovjetski Savez, otišla su i Šešelju i Arkanu i Joviću."[105]

Svoju moralno-propagandnu ulogu nastavila je i tokom boravka u Srbiji. Neposredno prije osnivanja tzv. Kontakt grupe[106] u Beogradu je tokom 23. i

[102] MKSJ, https://ucr.irmct.org/, "Stenogram 16. sjednice Narodne skupštine Srpske republike, 12. 5. 1992, Banja Luka", 3. (pristupljeno: 8. 8. 2023)

[103] MKSJ, https://ucr.irmct.org/ IT-99-36, Brđanin, "Zapisnik i magnetofonski snimak sa 17. sjednice Narodne skupštine Republike srpske", br. dokaznog materijala P2477b, 80–81. (pristupljeno: 9. 8. 2023)

[104] *Milošević vs. Jugoslavija, knjiga I*, ur. Sonja Biserko, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2004, 146, 153, 187, 197.

[105] MKSJ https://ucr.irmct.org/ IT-99-36 Brđanin, "Transkript 22. sjednice Skupštine srpskog naroda održane u Zvorniku 23. i 24. novembra 1992.", broj dokaznog materijala P2484b, 19. (pristupljeno: 5. 8. 2023)

[106] Rad tzv. Kontakt grupe počeo je 26. 4. 1994. godine, a cilj predstavnika svjetskih sila bio je stvoriti uslove za mirovni plan koji više ne bi dijelio Bosnu i Hercegovinu na tri republike, već na Federaciju Bosne i Hercegovine i srpski entitet. Vidi: Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, Sarajevo: Bosanska knjiga, 1997, 199–232; Mesud Šadinlija, *Između pravde i realpolitike, Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini 1992–1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2018, 559–652.

24. aprila 1994. održan *Drugi Kongres srpskih intelektualaca.* Biljana Plavšić je u pozdravnom govoru gotovo provocirala okupljene u Sava centru tako što je zazivala potencijalnog *ratnika* izražavanjem nade da će intelektualci na *Kongresu* imati barem približno hrabrosti kao "hrabri borci", srpski vojnici na frontovima. Nastojala je postići solidarnost i jedinstvo između intelektualne i ratničke elite srpskog naroda te je izrazila nadu da neće doći do podilaženja "malodušnosti pojedinih intelektualaca pesimistički nastrojenih koji neoprostivo rade na uspavljivanju srpskog naroda govoreći mu da još nije sazrelo vreme za ujedinjenje, da su to još daleke želje, da treba čekati, da se treba nekoga ustručavati. To može da ostavi pogrešan utisak o željama većine srpskog naroda i da razočara naše borce, koji ne žale svoje živote da bi se ostvario taj vekovni san Srba da žive u jednoj državi i da ... stvore jednu demokratsku, naprednu i jedinstvenu srpsku zemlju."[107]

"Pokajnica"

Posredstvom američke ambasade 22. decembra 2000. godine Biljana Plavšić bila je obaviještena da je protiv nje podnesena optužnica. Na sastanku s Miloradom Dodikom i advokatom Krstanom Simićem mjesec dana kasnije, 23. januara 2001. godine, odlučila je da se preda međunarodnom pravosuđu. Na sastanku s predstavnicima kancelarije tužilaštva u Banja Luci bila je upoznata s činjenicama optužnice i detaljima predaje te je dogovoreno da se ispoštuje njena želja da se čin predaje održi nakon Božića, budući je vjernica i planirala je da blagdan provede u krugu bratove porodice u Beogradu.[108] Nakon idiličnog praznika s banjalučkog su je aerodroma tokom 9. januara ispratili zvaničnici Republike srpske. Na vojnom aerodromu u Mastrihtu Plavšić je, uz advokate Simića i Branka Lukića,

[107] "Uvodna reč i pozdravi kongresu, Biljana Plavšić", u: *Srpsko pitanje danas, Drugi kongres srpskih intelektualaca, Beograd 22–23. april 1994*, ur. Vasilije Krestić, Beograd: Srpski sabor – Matica Srba i iseljenika Srbije – Udruženje univerzitetskih profesora i naučnih radnika Srbije – Odbor SANU za nacionalno pitanje – Udruženje Srba iz RS Krajine i Hrvatske – Crnogorski sabor srpske sloge – Udruženje Srba iz BiH u Srbiji, 1995, 17.

[108] "Od predsednika do zatočenika", *Borba*, 15. 2. 2001, 5.

dočekao šef nizozemske vojne policije, a hapšenje je bilo samo formalno, bez pretresa i vezivanja ruku "lisicama". Budući da se dobrovoljno predala Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju, bila je poštеđena i suđenja. Na inzistiranje njenih advokata bila je smještena u Ševeningenu, gdje joj je bio obezbijeđen radni prostor za pripremu odbrane.[109]

Prva optužnica protiv Biljane Plavšić iz aprila 2000. godine bila je zapečaćena sve do predaje optužene 10. januara 2001. godine. U Optužnici se Plavšić teretila za genocid po više tačaka, saučesništvo u genocidu te za progone, istrebljenje, lišavanje života, deportaciju i nehumana djela, odnosno za zločine koji se karakteriziraju kao zločini protiv čovječanstva.[110] U svom prvom pojavljivanju pred ovim sudom Biljana Plavšić izjavila je da nije kriva za zločine navedene u Optužnici.[111] Vlada Srbije je na sjednici od 30. marta 2001. godine usvojila zaključak kojim se u slučaju privremenog puštanja Biljane Plavšić iz zatvora na slobodu pružaju garancije Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju da će nadležni organi Republike Srbije postupati po svim nalozima nadležnog vijeća. Na taj je način pokrenuta inicijativa koja je za cilj imala razmatranje mogućnosti privremenog puštanja Plavšić na slobodu.[112] Privremeno je na slobodu puštena u Republiku Srbiju 29. augusta 2001, gdje je boravila sve do rasprave o kazni u decembru 2002. godine.

Mediji i publicistika su Plavšić, u kontekstu njenog prvog pojavljivanja na sudu, pominjali kao "čeličnu damu", doduše uz prefiks *srpska*,[113] te kao jedinu ženu i predsjednicu u historiji koja je bila optužena za ratne

[109] "Od predsednika do zatočenika", *Borba*, 15. 2. 2001, 5.

[110] https://ucr.irmct.org/ MKSJ, IT-00-39&40/1-S, Tužilac protiv Biljane Plavšić, "Presuda", 27. 2. 2003, 1.

[111] "Da li će srpska 'Čelična ledi' sarađivati sa tribunalom", *Borba*, 12. 1. 2001, 5.

[112] "Biljana Plavšić privremeno na slobodi?", *Borba*, 31. 3 – 1. 4. 2001, 3.

[113] Margaret Thatcher je nadimak ("Iron Lady") dobila od sovjetskih medija nakon govora u Melbournu 20. 9. 1976. Margaret Thatcher, *In Defence of Freedom, Speeches on Britain's Relations with the World 1976–1986*, Buffalo, New York: Prometheus Books, 1987, 10–17, https://www.britannica.com/biography/Margaret-Thatcher (pristupljeno: 20. 9. 2024).

zločine.[114] U sudnicu je dolazila besprijekorno odjevena i uglađena, a oko vrata je uvijek nosila lančić s krstom. Njeno je dostojanstveno, profesorsko držanje graničilo s arogancijom. Na prisutne je ostavljala dojam hladne i neugodne osobe. Ukupna pojava bila je u potpunoj suprotnosti s njenim muškim kolegama, od kojih je većina bila polupismena, nekulturna, korumpirana i željna sticanja materijalnih vrijednosti.[115]

U zatvoru su nastali njeni memoari u kojima je nastojala opravdati svoju ulogu i djelovanje tokom rata u Bosni i Hercegovini. Dok se Karadžić tokom suđenja bezuspješno pozivao na argument da je bio samo provodilac želja vlastitog srpskog naroda te na taj način – pokušajem zamajavanja sudija – sebe nastojao lišiti svake odgovornosti od počinjenih zločina, prebaciti ih na zajednicu, na kolektiv, na čitav narod, Plavšić je koristila nešto drugačiju taktiku obrane. U memoarima je zapravo povukla sve što je ranije bila izrekla u svrhu priznanja te na jedan način racionalizirala i sam čin "priznavanja". Vlastitu poziciju u političkoj hijerarhiji prikazivala je kao marginaliziranu, i to dvostruko – sebe je predstavljala kao neupućenu i neutjecajnu osobu u Predsjedništvu Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine te kao nedovoljno obaviještenu političarku lišenu zapovjedne odgovornosti u slučaju njenog djelovanja u predsjedništvu tzv. Srpske republike. Iako se kroz memoare pokazalo da ona nastoji kontrolirati ne samo narativ o sebi kao uspješnoj ženi, univerzitetskoj profesorici i profesionalnoj političarki, već i da nikada nije napustila potpuno diskreditirane srpske mitove o ratnim zločinima, poput masakra na Markalama ili genocida u Srebrenici,[116] pred Pretresnim vijećem je 17. decembra 2002. godine priznala krivnju za zločine počinjene na prostoru Bosne i Hercegovine, ali sa svrhom zaštite interesa srpskog naroda, čime se potencijalno postavila na poziciju mučenice:

[114] "Da li će srpska 'Čelična ledi' sarađivati sa tribunalom", 5; "Od predsednika do zatočenika", *Borba*, 15. 2. 2001, 5.

[115] Slavenka Drakulić, *They Would Never Hurt a Fly, War Criminals on Trial in the Hague*, Zagreb: V.B.Z., 2015, 159-165.

[116] Jelena Subotić, "The Cruelty of False Remorse: Biljana Plavšić at the Hague", u: *Southeastern Europe*, Leiden: Brill, 2012, 36/1, 39-59.

"Iako sam više puta bila upoznata sa navodima o surovim i neljudskim postupcima protiv nesrba, odbila sam da se sa tim suočim ili čak da i provjerim. U stvari, ja sam se potpuno predala govorenju o nevinim srpskim žrtvama ovoga rata. Ovaj svakodnevni rad potvrdio je moje uvjerenje da se borimo za svoj opstanak i da je u ovoj borbi međunarodna zajednica naš neprijatelj. I tako sam ja jednostavno poricala te navode, čak ih ne provjeravajući. U ovoj opsesiji da više nikad ne postanemo žrtve dopustili smo sebi da postanemo počinioci."[117]

Jelena Subotić je nakon iscrpne analize memoara Biljane Plavšić utvrdila kako je tokom rasprave o kazni Plavšić izrazila lažno kajanje te je obmanuvši sud uspjela odbaciti tužbe za genocid i tim slijedom je i prijevremeno puštena iz zatvora.[118] Rasprava o pokajanju Biljane Plavšić na dnevni je red postavila i pitanje o uticaju starosne dobi i spola na sudske odluke ICTY, a određene analize pokazuju da takvi stavovi mogu biti rezultat sterotipizacije žena kao slabih, pasivnih i povodljivih.[119]

Sudska tijela i mediji su pokajanje Plavšić primili s velikom dozom opreza budući da se u pokajničkoj riječi, kako to primjećuje Subotić, Plavšić ne obraća žrtvama i ne traži izvinjenje, već se direktno obraća sudu sa svrhom da njeno tobožnje izvinjenje potakne i utiče na ostala dva naroda u Bosni i Hercegovini da poput nje same naprave iskorak i suoče se sa zločinima koji su počinjeni nad Srbima. U svome *pokajanju* osvrnula se i na ideologiju *svetosavlja*, intelektualni konstrukt skovan neposredno prije Drugog

[117] MKSJ, IT-00-39&40/1-S, Tužilac protiv Biljane Plavšić, "Presuda", 27. 2. 2003, 22.

[118] J. Subotić, "The Cruelty of False Remorse", 56.

[119] Nancy Amoury Combs, *Guilty Pleas in International Criminal Law*, Stanford: Stanford University Press, 2007; Almira Krupić, *Žene ratni zločinci s posebnim osvrtom na žene izvršioce ratnih zločina u Bosni i Hercegovini 1992-1995*, Sarajevo: Dobra knjiga, 2010; Predrag Babić, *The Self-Sacrifice of Biljana Plavšić: Gender and Nationalism in the Bosnian Serb Media*, (odbranjen master rad), Budapest: Central European University, 2012; Alette Smeulers, "Female Perpetrators: Ordinary and Extra-Ordinary Women", u: *International Criminal Law Review*, Leiden: Bril, Nijhoff, 2015, vol. 15, br. 2, 207-253; Olivera Simić i Barbora Holá, "A War Criminal's Remorse: The Case of Landžo and Plavšić", u: *Human Rights Review*, Dordrecht: Springer, 2020, vol. 21, no. 3, 267–291.

svjetskog rata u Srbiji[120] među sljedbenicima Justina Popovića[121] i Nikolaja Velimirovića,[122] koji su razvili nauk o nadčovječnoj superiornosti Srba, o "Srbinu kao Bogočoveku." Istaknula je kako je karakter Svetoga Save "duboko ugrađen u biće srpskog naroda" te da su slijedivši primjer Svetog Save srpski vođe "čak i u današnjem vremenu" pokazivali plemenitost i dostojanstvo.[123]

Zaključak

Na primjeru biografskih crtica Biljane Plavšić u ovom je radu pokazano na koji se način ona kao ugledni pojedinac visokog društvenog položaja, koji je izgradila u vrijeme socijalizma, početkom 1990-ih svrstala među zagovornike uske nacionalističke politike. Biljana Plavšić bila je vjernica, religiozna osoba, a svoju je vjeru u skladu sa zakonom mogla slobodno ispovijedati i vršiti vjerske obrede. Nije bila učlanjena u Savez komunista. Po struci je bila profesorica biologije, zaposlena kao profesorica na Univerzitetu, instituciji koju je osnovala država. U karijeri je napredovala bez ikakvih poteškoća. Čitav svoj životni i radni vijek provela je u Sarajevu, iz kojega odlazi u skladu s idejom koju je promovirala srpska nacionalistička elita – o nemogućnosti života s *Drugim*. Po napuštanju naučne karijere i ulaskom u političke vode Biljana Plavšić nominalno je zagovarala kocept jugoslavenstva, ali je njeno jugoslavenstvo sadržavalo ideju prema kojoj su sve teritorije naseljene Srbima imale biti nacionalno-identitetski homogenizirane i politički zaokružene. Kako bi ostvarila ovaj cilj, sarađivala

[120] Maria Falina, "Svetosavlje. A Case Study in the Nationalization of Religion", u: *Schweizerische Zeitschrift für Religions- und Kulturgeschichte*, Fribourg: University of Fribourg, 2007, br. 101, 505-527.

[121] Justin Popović (1894 – 1979), urednik časopisa *Hrišćanski život*, profesor na Bogoslovskom fakultetu u Beogradu, saradnik četničkog pokreta, protivnik ekumenizma, tvorac nauka o Srbinu kao Bogočoveku.

[122] Nikolaj Velimirović (1880-1956) studirao u Bernu i Cambridgeu, za vrijeme Prvog svjetskog rata bavio se propagandnim radom, organizirao tzv. *bogomoljački pokret* koji je politizirao pravoslavlje.

[123] "Priznanje krivnje Biljane Plavšić pred MKSJ dana 17. XII 2002.", https://www.icty.org/sid/221 (pristupljeno: 10. 8. 2024.).

je s najvišim vojnim, crkvenim i političkim dužnosnicima koji su svojim djelovanjem jedni druge ohrabrivali i podržavali u činjenju zločina protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom.

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori

Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH), Sarajevo,

– fond: Predsjedništvo SR Bosne i Hercegovine (PSRBiH)

Arhiv UNSA,

–Lični dosije Biljana Plavšić, Prirodno-matematički fakultet

Baza podataka Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, MKSJ, https://ucr.irmct.org/

– IT-00-39&40/1-S, Plavšić

– IT-95-5/18, Karadžić i Mladić

– IT-04-81, Perišić

– IT-08-91, Stanisic i Zupljanin

– IT-09-92, Ratko Mladić

– IT-99-36, Brđanin,

– MICT-15-96, Stanisic and Simatovic

UN, Security Council, Final report of the United Nations Commission of Experts 28 December 1994.

Objavljeni izvori

"Magnetofonske bilješke sa petog sastanka predsjednika Predsjedništava i predsjednika republika, održanog na Cetinju 29. aprila 1991. godine", u: *National Security and the Future*, vol. 15, 2–3, Zagreb: Udruga Sv. Jurja, 2014.

"Magnetogram sestanka predsednikov republik in predsednikov predsedstev republik na Brdu pri Kranju" u: *National Security and the Future*, vol. 15, 1, Zagreb: Udruga Sv. Jurja, 2014.

"Zapisnik sa razgovora gospodina dr. Franje Tuđmana, predsjednika Republike Hrvatske s predsjednicima republika i predsjednicima predsjedništava republika, održanog 28. ožujka 1991." u: *National Security and the Future*, vol. 14, 3–4, Zagreb: Udruga Sv. Jurja, 2013.

Štampa

Borba, Beograd, 1991, 1992, 2001.

Epoha, Beograd, 1991.

Javnost, Sarajevo, 1990.

Oslobođenje, Sarajevo, 1992.

Politika, Beograd, 1992.

Vjesnik, Zagreb, 1992.

Vreme, Beograd, 1992.

Knjige

Balkan Battlegrounds: A Military History of the Yugoslav Conflict, II, Washington: Central Intelligence Agency, 2003.

Bassiouni, M. Cherif, *Investigating War Crimes in the Former Yugoslavia War 1992–1994, The United Nations Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780 (1992)*, Antwerpen – Cambridge: Insertia, 2017.

Begić, I. Kasim, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, Sarajevo: Bosanska knjiga, 1997.

Boissevain, Jeremy, *Friends of Friends, Networks, Manipulators and Coalitions*, New York: St. Martin's Press, 1974.

Bougarel, Xavier, *Bosna, Anatomija rata*, Sarajevo: University press, 2018.

Combs, Nancy Amoury, *Guilty Pleas in International Criminal Law*, Stanford: Stanford University Press, 2007.

Čekić, Smail, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, planiranje, priprema, izvođenje*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava – Kult B, 2004.

Čolović, Ivan, *Bordel ratnika. Folklor, politika i rat*, Beograd: XX vek, 2007.

Čolović, Ivan, *Dubina, članci i intervjui 1991–2001*, Beograd: Samizdat B92, 2001.

Čolović, Ivan, *Politika simbola: ogledi o političkoj antropologiji*, Beograd: XX vek, 2000.

Dan Diner, *Razumjeti stoljeće, Općepovijesno tumačenje*, Zagreb: Fraktura, 2013.

Dokumenta predsedništva SFRJ 1991. Tom 2, (jun–jul 1991): rat u Sloveniji, ur. Kosta Nikolić – Vladimir Petrović, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012.

Donia, J. Robert, *Radovan Karadžić, Architect of the Bosnian Genocide*, New York: Cambridge University Press, 2015.

Dragović Soso, Jasna, *'Spasioci nacije': intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Beograd: Fabrika knjiga, 2004.

Drakulić, Slavenka, *They Would Never Hurt a Fly, War Criminals on Trial in the Hague*, Zagreb: V.B.Z., 2015.

Kamberović, Husnija, *Historiografija u službi politike*, Zagreb: Srednja Europa, 2012.

Krestić, Vasilije, *Srpsko pitanje danas, Drugi kongres srpskih intelektualaca, Beograd 22–23. april 1994*, Beograd: Srpski sabor – Matica Srba i iseljenika Srbije – Udruženje univerzitetskih profesora i naučnih radnika Srbije – Odbor SANU za nacionalno pitanje – Udruženje Srba iz RS Krajine i Hrvatske – Crnogorski sabor srpske sloge – Udruženje Srba iz BiH u Srbiji, 1995.

Krupić, Almira, *Žene ratni zločinci s posebnim osvrtom na žene izvršioce ratnih zločina u Bosni i Hercegovni 1992–1995*, Sarajevo: Dobra knjiga, 2010.

Milišić, Senija, *Institucionalizacija nauke u Bosni i Hercegovini: (1945–1958)*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2007.

Milošević vs. Jugoslavija, knjiga I, ur. Sonja Biserko, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2004.

Od mira do rata: dokumenta Predsedništva SFRJ. Tom 1, (januar–mart 1991), ur. Kosta Nikolić – Vladimir Petrović, Beograd: Institut za savremenu istoriju – Fond za humanitarno pravo, 2011.

Omerčić, Edin, *Bosna i Hercegovina u političkoj projekciji intelektualnih krugova 1991–1996*, Sarajevo: Udruženje za modernu historiju, 2022.

Plavšić, Biljana, *Svedočim, I*, Banja Luka: Trioprint, 2005.

Popov, Nebojša, *Srpska strana rata, trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, Beograd: Samizdat FreeB92, 2002.

Šadinlija, Mesud, *Između pravde i realpolitike, Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini 1992–1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2018.

Šiber, Ivan, *Komunisti Jugoslavije o društvenoj reformi 1989. godine*, Beograd: Centar za društvena istraživanja CK SKJ, 1989.

Thatcher, Margaret, *In Defence of Freedom, Speeches on Britain's Relations with the World 1976–1986*, Buffalo – New York: Prometheus Books, 1987.

The 1479 Days: The Siege of University of Sarajevo, A Documentary Timeline of Events 1992–1995, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, 2010.

Tromp, Nevenka, *Smrt u Hagu, nezavršeno suđenje Slobodanu Miloševiću*, Sarajevo: University press, 2019.

Wachtel, Andrew Baruch, *Stvaranje nacije – razaranje nacije*, Sarajevo: Bošnjačka asocijacija 33, 2010.

Članci

Blagojević, Mirko, "Religijska situacija u SR Jugoslaviji od kraja 80-ih godina do početka novog veka", u: *Teme,* Niš: Univerzitet u Nišu, 2003, sv. XXVII br. 3, 411–436.

Bogomilova, Nonka, "Reflections on the Contemporary Religious *Revival*", u: *Teme*, Niš: Univerzitet u Nišu, 2003, sv. XXVII, br. 3, 513–523.

Falina, Maria, "Svetosavlje. A Case Study in the Nationalization of Religion", u: *Schweizerische Zeitschrift für Religions- und Kulturgeschichte*, Fribourg: University of Fribourg, 2007, br. 101, 505–527.

Katz, Vera, "Platforma o budućoj jugoslavenskoj zajednici (Plan Izetbegović-Gligorov), Pogled iz bosanskohercegovačke perspektive", u: *Prilozi*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2013, br. 42, 207–226.

Malešević, Siniša, "Od organskih zakonodavaca do organicističkih tumača: intelektualci u Jugoslaviji i postjugoslovenskim državama", u: *Reč*, Beograd: Fabrika knjiga, 2003, br. 70.16/2003, 33–51.

Mojzes, Paul, "Religion in Eastern Europe After the Fall of Communism: From Euphoria to Anxiety", u: *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe 40/1. Thirtieth Anniversary Issue of the Fall of Communism*, Newberg, Oregon: Georg Fox University, 2020, 1-12.

Omerčić, Edin, "Alternativna politička scena u Bosni Hercegovini (Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu, Pretparlament Jugoslavije, Forum za etničke odnose)". u: *Historijska traganja,* Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 2012, br. 7, 231–239.

Omerčić, Edin, "Bosna i Hercegovina u demografskoj projekciji Srpske demokratske stranke: Od regionalizacije do dehumanizacije", u: *Prilozi*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2023, br. 52, 163–197.

Orlić, Mila, "Od postkomunizma do postjugoslavenstva. Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu", u: *Politička misao*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2011, br. 48/4, 98–112.

Sasso, Alfredo, "Observation, not Resolution. The Final Congresses of the Bosnian Communistst (1989–1990)", u: *Prilozi historiji Bosne i Hercegovine u socijalističkoj Jugoslaviji*, ur. Husnija Kamberović, Sarajevo: Udruženje za modernu historiju, 2017, 297–325.

Simić, Olivera, Barbora Holá, "A War Criminal's Remorse: The Case of Landžo and Plavšić." u: *Human Rights Review*, Dordrecht: Springer, 2020, vol. 21, br. 3, 267–291.

Smeulers, Alette, "Female Perpetrators: Ordinary and Extra-Ordinary Women", u: *International Criminal Law Review*, Leiden: Bril – Nijhoff, 2015, vol. 15, br. 2, 207–253.

Jelena Subotić, "The Cruelty of False Remorse: Biljana Plavšić at The Hague", u: *Southeastern Europe*, Leiden: Brill, 2012, br. 36/1, 39–59.

Doktorske i magistarske disertacije

Babić, Predrag, *The Self-Sacrifice of Biljana Plavšić: Gender and Nationalism in the Bosnian Serb Media*, (odbranjena master teza), Budapest: Central European University, 2012.

Budding, H. Audrey, *Serb Intellectuals and the National Question 1961–1991*, (odbranjena doktorska disertacija), Cambridge: Harvard University, 1998.

Sasso, Alfredo, *Just a Few Years Left for Us*, (odbranjena doktorska disertacija), Barcelona: Universitat Autonoma de Barcelona, 2015.

Kompakt disk

Radio Slobodna Evropa, *Svjedoci raspada*, Biljana Plavšić, 2004.

Internetski izvori

https://www.britannica.com/biography/Margaret-Thatcher (pristupljeno: 20. 9. 2024)

https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/oct/25-26/26b.htm, (pristupljeno: 1. 10. 2024)

https://pescanik.net/10-misljenja-badinterove-komisije/

BILJANA PLAVŠIĆ: PROFESSOR, POLITICIAN, WAR CRIMINAL AND "REPENANT" – FROM YUGOSLAVISM TO SAINT-SAVAISM

Summary

In this paper, the author analyzed the academic and political career of Biljana Plavšić based on the daily press, archival material of the University of Sarajevo, and material available on the databases of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Special attention is paid to shorthand notes from the meetings and sessions of the Bosnian-and-Herzegovinian and Serb national political bodies in which Biljana Plavšić participated. Based on this material, the thesis on the metamorphosis of her ideological perceptions was re-examined in the paper – from the ideology of Yugoslavism that she advocated to the beginning of the war in Bosnia and Herzegovina, when she openly became a proponent of the idea of all-Serbian unification and sanctity.

Using the example of the biographical sketches of Biljana Plavšić, this paper demonstrates how she, as a respectable individual of high social standing, in the early nineties became one of the advocates of narrow nationalist politics. Biljana Plavšić was a believer, a religious person, and in accordance with the law she could freely profess her faith and freely perform religious rites. She was a biology professor, employed at the University, an institution founded by the state, but not a member of the League of Communists. She advanced in her career through work and merit without any difficulties of her own. She spent her entire life in Sarajevo, from which she left in accordance with the idea promoted by the Serbian nationalist elite, about the impossibility of living with the *Other*. After leaving her scientific career and entering politics, Biljana Plavšić nominally advocated

the idea of Yugoslavism in a political sense. In her political perceptions, this idea contained the concept of a Greater Serbian state project according to which all territories inhabited by Serbs were to be nationally and politically unified. To achieve this goal, she collaborated with the highest military, church and political officials who, through their actions, encouraged and supported each other in committing crimes against humanity, violations of international law and genocide.